

ÅGE MEYER BENEDICTSEN ARMENIEN

ET FOLKS LIV OG KAMP
GENNEM TO AARTUSINDER

MED KORT OG
BILLEDER

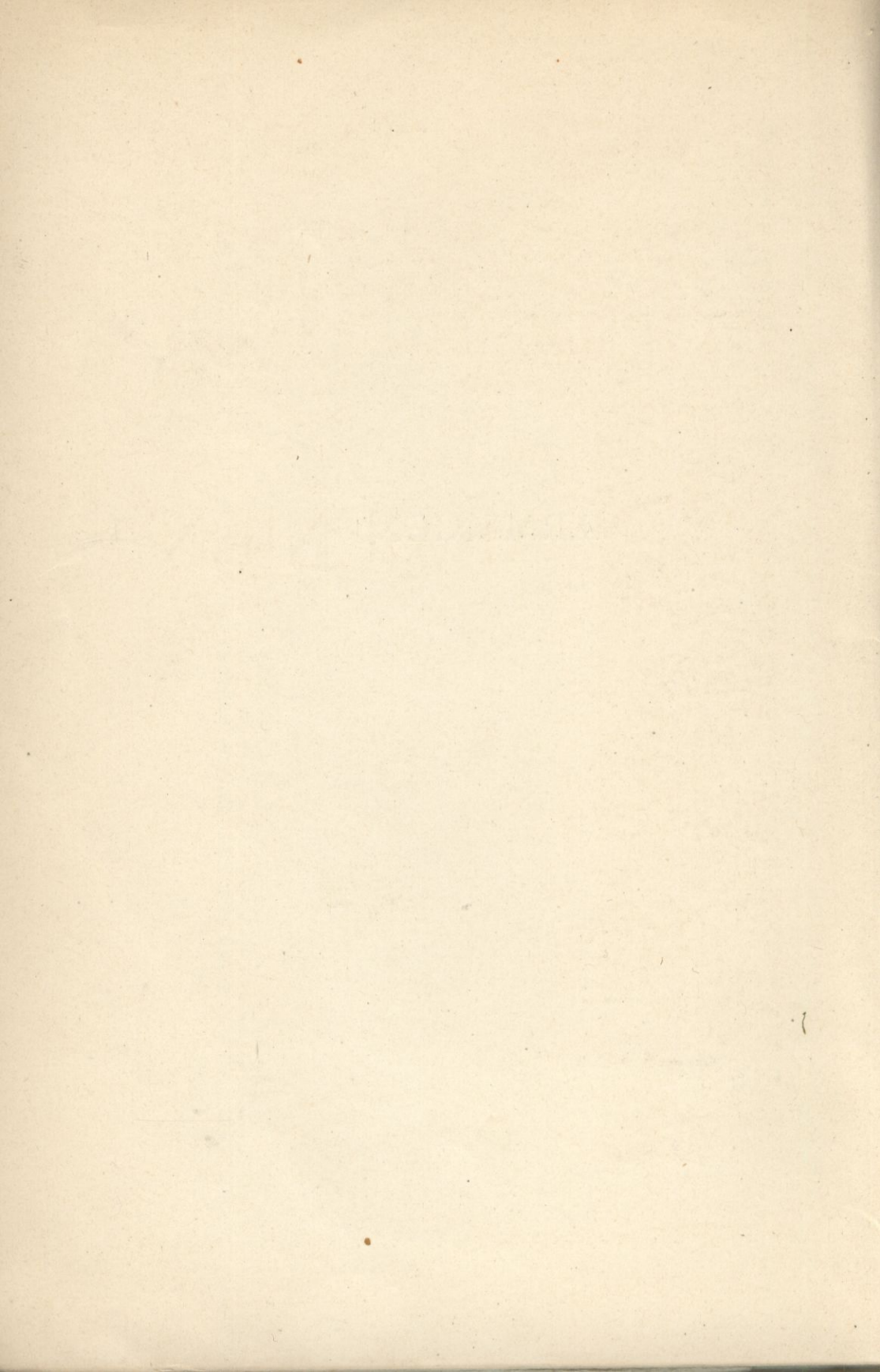

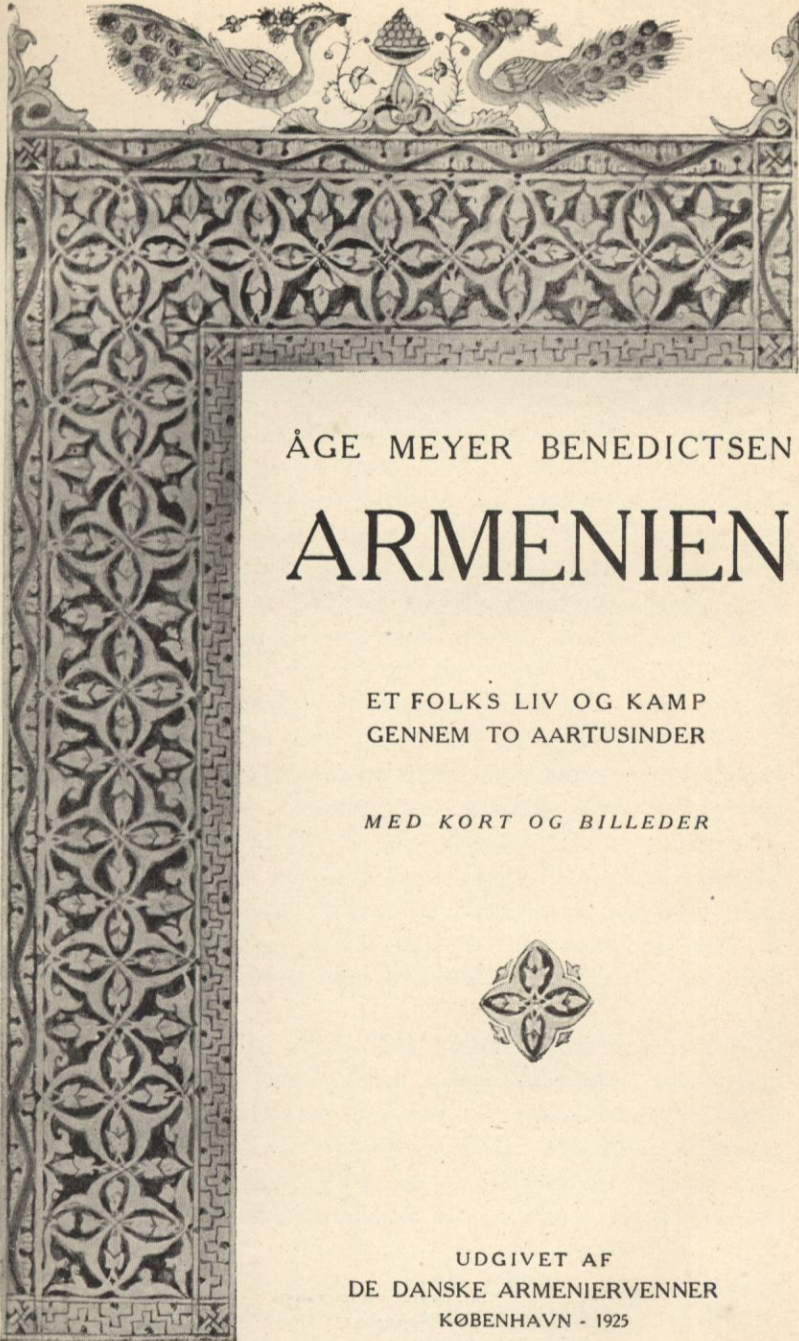
UDGIVET AF
DE DANSKE ARMENIERVENNER
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD
KØBENHAVN 1925

50

5750

ARMENIEN

ÅGE MEYER BENEDICTSEN

ARMENIEN

ET FOLKS LIV OG KAMP
GENNEM TO AARTUSINDER

MED KORT OG BILLEDER

UDGIVET AF
DE DANSKE ARMENIERVERNER
KØBENHAVN - 1925

Carl Bryrups Bogtrykkeri
København

INDLEDNING

For 30 Aar siden var Armenien en geografisk Ordklang, der for de mange ingen klare Forestillinger fremkaldte. Selv for de mere historisk oplyste var det kun spredte Billeder, hentede frem fra en Krog af deres Oldtidskundskaber, som vaktes til Live ved „Armenien“. Et asiatiske Omraade dybt inde bag Bjærgene i Østerland, i Krig med Romerne, siden erobret, gjort skætskyldigt til de vældige Kejsere; man huskede et Navn paa en Krigerkonge, Tigranes, Svigersøn af den mærkelige Mithridates af Pontos — saa Mørke og Glemsel, maaske oplyst af et Minde om Kristendommens Udbredelse til det fjerne Land og Kongens Daab der adskillige Aar før Konstantin den stores, — maaske endnu længere hen i Midaldderen et Glimt om den Hjælp, de kristne Armeniere bragte i Korstogstiden. Saa sænker Mørket sig lydløst over dette Folk og dets fjerne Hjemland.

En og anden Orientrejsende fra nyere Dage hjembringer et Minde om snedige armeniske Købmænd, om sortøjede Armenierinder, der utilslørede vandrer i Stambuls eller Brussas Gader . . . men han ytrer ingen Kundskab om, føler ingen Trang til at vide, hvad der bag dette Møde ligger af Folkeliv og Folkelidelse, han haster forbi til næste Mindebillede. . . . Kundskab om Armenien var kun de saare faas, Forskærnes og visse Missionskredses Eje . . . for andre var det: Intet.

Det er anderledes nu. Der findes næppe i vore Lande, helt til Europas og Amerikas yderste Egne nogen Mand eller Kvinde, som ikke har hørt om Armenien, ikke ved, at derinde bor, eller boede, et ulykkeligt, forfulgt og mishandlet Folk. For Europas kristne Verden er det armeniske Folk blevet Martyrfolket fremfor alle, det Folk, der uden Sammenligning ejer de fleste Blodvidner for Troens Sag.

For den kristne Kirke er det armeniske Folk det stolte Vidnesbyrd om, hvad Troen endnu i vore Dage kan bringe Mennesket til at ofre.

Men for Menneskeheden er Armeniens blodige Skæbne et dybt beskæmmende Vidnesbyrd om, hvor lav vor Kultur er, hvor lidt den formaar, naar den sættes paa Prøve.

At løse Naturens Gaader, gennemfare Rummet, maale „det umaalelige“, overvinde „det uovervindelige“, sprænge „det udelelige“, alt formaar vi eller vil i det mindste formaa; men at hjælpe, hvor vi kunde hjælpe, at tilsidesætte vor egen Nytte for en nødstedt Broder, ofre af vort eget Velvære for at give en martret Lindring og Oprejsning, det formaar vi ikke.

Der er endnu ikke mellem Mennesker den Finhed i Følelsen, at andres uskyldige Lidelser er vore egne.

Det er sandt, at medens vi lod Armenierne pines og dø for derigennem at høste indbildte Fordele, søgte de saarede Hjerter ad de stille Veje at lindre og støtte de lidende. De Skarer af Mænd og Kvinder, der drog ud og gav deres Arbejde, deres Hjærtelag og undertiden deres Liv i Barmhjærtighedens Tjeneste for Armeniens Skyld, skal æres. De Millioner af Guldstykker, som ikke mindst Europas og Amerikas Smaakaarsfolk har sendt til Lindring af Nød og Jammer i de fjerne Egne, skal mindes.

Armenien er bleven et velkendt Navn, baaret paa Smærtens brede Vinger ophidsende og trættende for de magthavende, kaldende og krævende for de følsomme. Armenien er bleven et skærende Skrig om at vise Barmhjærtighed. Det bør være noget andet og mere: Et bydende Raab om at øve Retfærdighed.

Armenien er siden de grusomme Forfølgelser, der for 30 Aar siden brød løs mod Folket dør, styrtet ind i vor europæiske Bevidsthed i et Spring fra det fjerne. Der er intet Grundlag, ingen Forstaaelse i den almindelige Følelse for Armenien, blot en stor og stivnende Forfærdelse over, hvad dør er sket. Alle de Spørgsmaal, der maa opstaa for den tænkende: Hvordan hænger alt dette sammen? Hvorfor? Hvorledes? Hvem er egentlig disse Armeniere, hvad er Grunden til denne Grusomhed mod dette Folk? Hvor er Skylden? — slaar for de allerfleste tonløst mod en lukket Port af Ukendskab. Ingen kan være retfærdig, trods al god Vilje, uden Kundskab. Den gode, redbonne Bevægelse, der lever i voksende Kredse af Danmark for at give dette ulykkelige Folk en Haandsrækning, kan kræve Vejledning. Armenierfolkets Venner bør bedre kende det Folk, de hjælper, fordi det er i Nød.

Det er for at komme denne Tanke imøde, at denne Bog udsendes. Ud af det Kaos, de flestes Forestilling om Armenien er, skal der fremgaa et Billede af den levende Virkelighed. Man vil faa at høre om fjerne Medmenneskers Kampe og Lidelser, Lysslimt og Stormtider — men aldrig Selvopgivelse! Gennem alle Forseelser, Synder og Daarskaber, der pletter den armeniske Folkehistorie, lærer den om aldrig at fortviøle. Der er trods Rædsel, Blod og Mørke — og intet Folk har i sit historiske Liv lidt mere — som et aldrig slukket Lys over Armenien, det Lys, der brænder over enhver, som kæmper for en røn Sag. Det armeniske Folk er ikke blot en oprevet Rest af en forpint, asiatisk Befolkning.

Det er et Folk, hvis Liv er en Kæde af aandelige Anstrengelser, Nederlag og Sejre, et Folk, der i en frygtelig historisk Stilling har hævdet sin Uafhængighed gennem mange hundrede Aar; det har haft Konger og Helte, store Præster og Tænkere, dygtige Ledere og et flittigt og utrætteligt Underlag af Bønder og Haandværkere.

Bjærgene i Armenien krones af Ridderborge, nu i smuldrende Ruiner; men i dem sad en Gang en stolt og krigersk Adel, hvis Ætlinge har klædt Konge- og selv Kejsertroener i Østen. Kirker og Klostre i overvældende Mængde glimter frem, nu mest øde, forvitrede, men et gribende Tegn paa et viljestærkt og modigt Forsøg paa at leve et Kulturliv midt inde i et hadende Fraad af Fjender. Armenien har i Aarhundreder været Europas hærgede Grænseborg mod Asien. Armenien gav ved sin Tilværelseskamp Østrom, Byzans, lange Tidens Læ mod Nomadestormene, og Mitteleuropa fik derved en Frist til at vokse sig modstandsdygtigere, før Tyrkesværmene stod i Konstantinøpel.

Det er, som en fransk Kender af Armeniens Historie og Sprog, J. Laurent, siger, det armeniske Folk selv, der noget er Skyld i den Ulykke ikke at være kendt eller forstaaet. Et fremskridende Mismod har fra dets aandelige Førere røvet Lysten til at tale til Omverdenen. Det hjemlige Nederlag var for knusende til, at der var noget Haab om virksom Hjælp for derved at vende Skæbnens Gang. Armeniens Litteratur udenfor Folkepøesi var næsten udelukkende religiøse Hymner eller Elegier, Klagesange og tunge, historiske Kroniker — lidet dragende for andre; nogen virkelig Digtning, der kunde naa fra Hjærte til Hjærte, begyndte først op mod vore Dage, hvor det er Mennesket, der kræver af sine Medmennesker

Retten til Liv, Lys og Lykke og ikke længer alene det knugende Opgør mellem Armeniens Kvaler og dets kristne Gudtro, bestandig dybere og dybere ned, indtil det blev et Angstens Suk, som den fremmede næppe hørte og slet ikke forstod.

Man lod haant om Armenien. Man vidste ikke, hvilke Skatte dette Folk ejede i sit Sind og sin Kultur; man vidste ikke, at i vor fælles europæiske Kulturbygning laa der ikke helt faa armeniske Sten. Man regnede slet ikke med et Folk, som ikke var — en Stat.

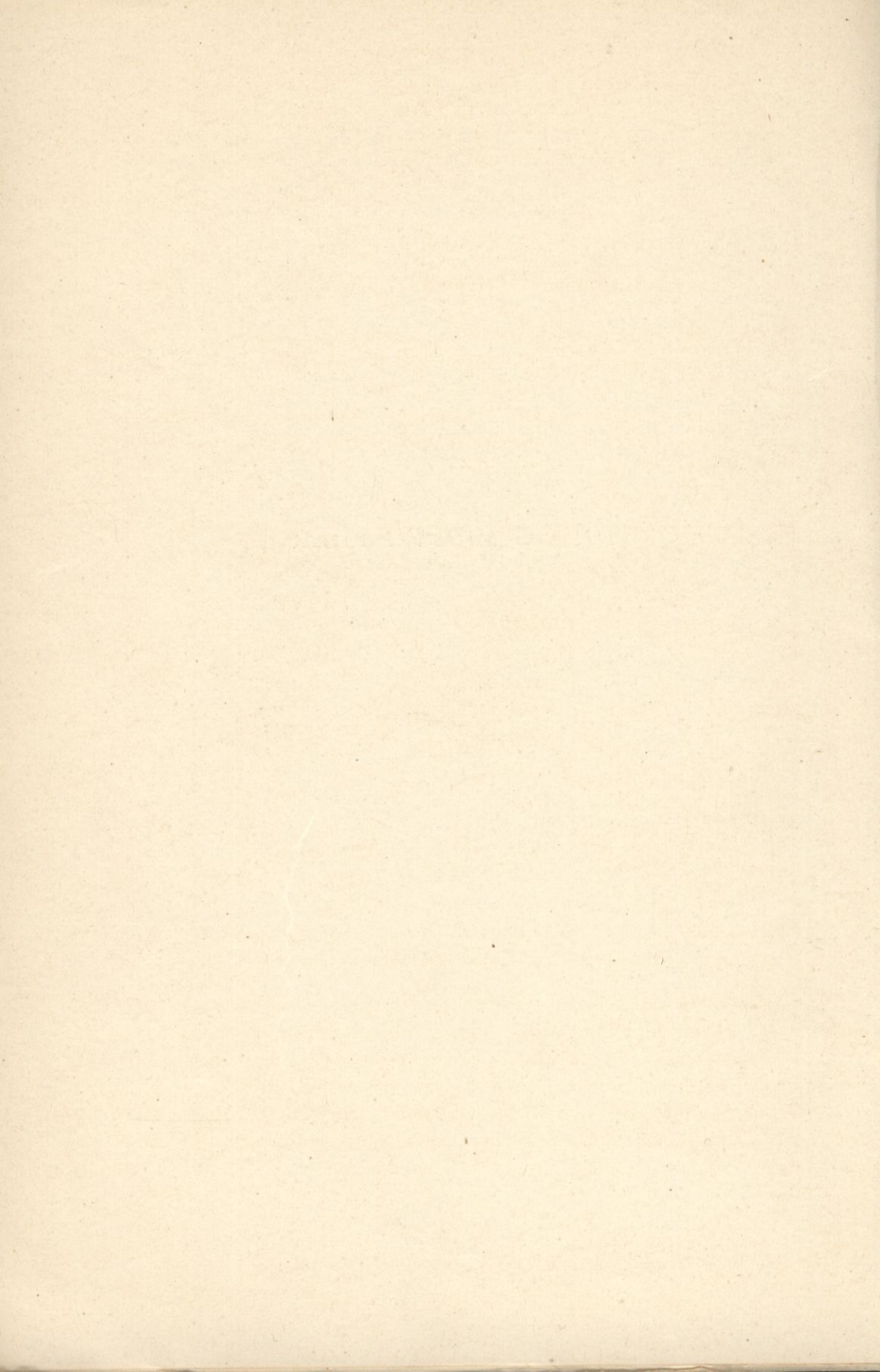
Endnu i Dag spørger mange, om det armeniske Folk overhovedet ejer Ret til at forlange en særlig fri Tilværelse og kan kræve Ofre af andre for at opnaa den. Man har aldrig vidst eller har atter glemt, at Armenierne er en levende og værdifuld Del af vort fælles Kulturliv og vor fælles Idé, og at Armeniens Syggen eller Død vil give Smærter og Savn til os alle; thi vi hører sammen.

Det er som et haardt prøvet Barn af den store Søkendeflok, hvortil vi alle i Europa hører, at denne Bog fører Armenien frem for den danske Læseverden.

ÅGE MEYER BENEDICTSEN.

I.

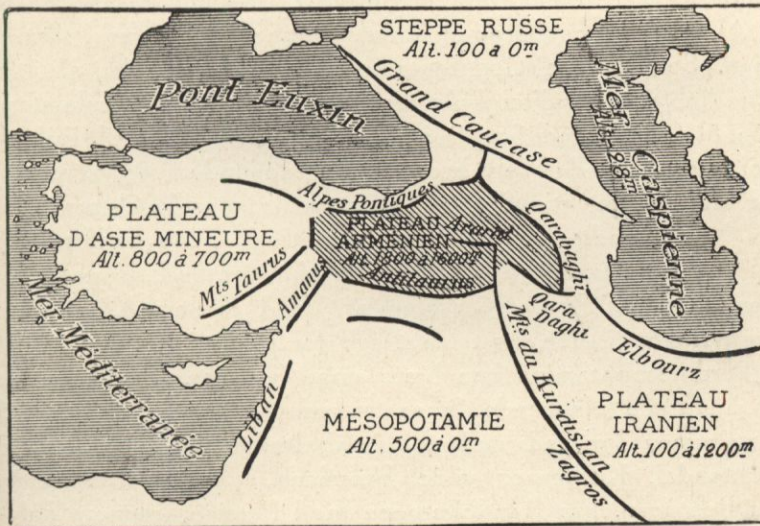
OLDTID OG MIDDELALDER

DET ARMENISKE LAND

ASIENS Bjerge, der i Irans Grænseegne mod Mesopotamien strækker sig fra Nordvest mod Sydøst, lider pludselig et heftigt Stød, der tvinger Folderetningen om i øst-vestligt Løb gennem Lilleasien. Det Sted, hvor Retningen skifter, fyldes af en Hvirvel af Bjergkæder med dybe Sænkninger imellem, Kløftdale og Fjældkedler.

Denne Bjergmasse er Armenien.

Armeniens Bjergmasse. (Efter Morgan: Histoire du peuple Arménien).

Den voldsomme Krympning af Jordsmonnet, vistnok sket paa Fortids Havbund, derom vidner de armeniske Bjerges Dyreforsteninger, har fremkaldt dybe Revner og ladet mægtige Sænkninger tilbage, — Vand fylder Sænkningerne, og i Revnerne har Jordens vulkanske Kræfter trængt sig frem; vide Strækninger er overhældte med Lava, Pimpsten og

Udbrudsaske; mægtige lldsvælg er aabnede og har i Aartusinders Løb dynget sig op til skyhøje Bjærg. Der gaar fra det nordlige Mesopotamien op gennem Armenien en Bue af kæmpestore Vulkankegler — som et frygteligt Perlehalsbaand — fra Karadja-dag i Syd til Nimrud—Sipan—Ararat og Alagös nordligst, nær Transkavkasien. Alle er slukte forlængst; dog brød lld og Aske ud fra Revner ved Ararat saa sent som 1840 og ødelagde en Landsby. Hede Kilder og vulkanske Dampes ses rundt om i Armenien, og Jordskælv har mangen Gang hærget.

Fra Bjærgenes Højdedrag med den vældige Is- og Sne-dannelse og fra de tusind Søer og Sumpuller udstrømmer talløse Bjærgbække, vasker ned ad Hangene og samles i Kløftdalene til Floder, der i Brusen og Hvirvler jager frem, altid usejlbare og i Snesmeltningstiden rasende.

Alle Forasiens berømte Vandstrømme udspringer i Armenien. Som fra en Gudefontæne strømmer Tusinder af iltre Vandløb ned fra Bjærgkolossen, det mange Kvadratmile store Bingöl („de tusind Søer“) og giver Tilløbs Tilløb til Eufrats nordlige Arm, der selv kommer fra Højlandet ved Erzerum, og efter en mægtig Slygning optager den vilde Østarm, der fra halv ukendte Egne i Kurderlandet ad endnu uudforskede Kløfter buldrer afsted til Dannelse af Eufratfloden; men selv den samlede Flod er et Kog af Vand mellem Klipper og Snævringer til den først langt syd for Armenien ved Biredjik i Nordmesopotamien kan bære smaa Fartøjer. Tigris opstaar af hundrede plaskende Smaastrømme fra Tauruskæden ved Armeniens Sydrand; ned til den flyder gennem den skumle Bohtandal, Kurdernes vilde Hjemland, Oldtidens Kentritis, nu Bohtansu. Fra Randbjærgene mod Persien, gennem halv-vilde Kurdestammers Land, med Kog af Kaskader bryder Zabfloden ned paa Sletten, hvor den optages af Tigris. — I den dybe, vildsomme Bjærgrevne, der i Nord skiller Armenien fra Pontos, strømmer i Buldren og Skum Tjorokhfloden, som i lunefulde Slygninger ender i Sortehavet.

Men nær Erzerum, i Palandokénbjærgene udspringer *Araks*, Armeniens Hjærteflod; mudret og ilter jager den østover tæt om Ararats Kæmpesokkel og optager i sit uroligt hastende

Vand Smaastrømmene fra Nordarmenien, og Karabags Fjældverden; selv falder den ud i Kuráfloden, Georgiens Vandføring. Araksflodens Opland er Armeniens historiske Skueplads; nær den Flod laa den første Hovedstad, Artasjat, og siden Storslægten Bagrations Kongestad Ani. Nær den ligger Nutidens armeniske Hovedby Erivan, og nær Araks lyser den armeniske Kristenheds Midtpunkt, Patriarkernes Sæde i Aarhundreder, armenisk Videnskabs og Litteraturs Hjærteted, Etjmiadzin, „den Enbaarnes Dvælested“.

Som en mægtig Bjærgø, over 3000 □ Mile stor, rejser Armenien sig midt inde paa Forasiens Højslette. Ingen Steder beskyller Havet dette Land; som skyhøje Stenhegn rejser Randbjærgene sig i Syd og Nord. Afgrundsdybe Kløfter skiller Landet fra de tilgrænsende Omraader. I Øst fører dog taalelige Pasveje fra det vandfattige iranske Højland, Aderbeidjan, op over den armeniske Tærskel. Kun i Vest glider Bjærgmasserne jævner ned mod Lilleasien, men uden at gøre Forbindelsen let; dybe Fjældfurer, vildsomme Flodløb og vidtstrakte Sumpe skiller mellem det armeniske Land og Kappadokien.

Armeniens Middelhøjde er 7000' (ca. 2300 m); men i Nord naar Bjærgranden 11.000'. Sydpasserne over Taurus er paa 7—10.000' Højde, og østpaa rejser Bjærgene sig i Kedelkranse, der nær Persien naar til Højder som Alpernes Tinder, 13—14.000'.

Selv Dalstrøgene, hvor Bjærgvandet søger hen, er høje, 4—6000' over Havet. Sænknungen, der rummer den 200 □ Mile store Saltsø Vandzov, breder sin Flade i 5000' Højde over Havet, og den af skønne, korngivende Bjærgrammer hegnede Sevansø i Nord ligger endog 6000' højt. Urmiasøen indenfor persisk Omraade, men undertiden anset for Armeniens geografiske Østgrænse, ligger 4000' oppe; den er næsten 300 □ Mile stor og saa salt, at naar Vandet ved Sommertide fordamper, ligger en sneskinnende Brømme af Kogsalt som en Ramme om den hele Sø. De dybeste Dale, Arakssletterne og Eufratfloden i Sydarmenien er hævede 2—3000' over Havet.

Armenien ligger paa vor Klode som Grækenland, Syditalien og Spanien; men Landet har et barsk Klima. Det er Bjærg højden, der raader her.

Store Dele af dette Land er snedækt mere end det halve Aar; der er beboede Egne, hvor Vinteren varer 8 Maaneder; haarde Froststørme spærrer tidligt med Is og Sne for Vejene mellem Dalene, og Laviner truer og buldrer ned ved Tøvejrstid. Ved Vaartid dækkes Bjærgaase og Hæld af yppige Græsflader og Tusinder af brogede Blomster, blandt dem den luerøde Lilje, der kaldes „Kildeblod“. — Foraaret er kort, og snart gløder Solen og bader det hele Land i Hedebløger, medens Floderne koger af Sted, fyldte med Bjærgenes plumrede Snevand.

Bjærgskrænterne har intetsteds de pontiske Højders pragtfulde Yppighed, de drømmende Skove af Lind, Bøg, Eg, Valnød og Kastanier fra en Bund af Alperoser og gule Azalear, dertil er Regnmængden for knap, kun spredte Krat af Eg og Asp gør Bjærgsiderne lodne; de gamle Skove er forlængst forsvundne og Muldjorden skyllet ned i Kløfterne. Kun i Øst, nær Zabfloden, breder endnu herlige Valnøddeskove sig med et Flom af Frugter, der knuses til Olje, som brændes, saa rig er Høsten.

Men i Armeniens Dale aabner Sommeren for et rigt Planteliv. Her gror Byg, Hvede, Majs og Hirse, Bomuld og Morbærtræer, og al den saftfulde, søde Frugt, som Syden ejer, modnes, bugner og dufter over det varmedirrende Land — alt bydes i Overflod; kun Rummet er karrigt. Vidunderlige i ødsel Rigdom er især de snævre Kløfter ved Araks nedre Løb. Her hænger Vinranker mellem løvfulde Træer i yndefulde Bøjninger, Kornet naar Mandshøjde og giver mægtige Fold. Frugterne svulmer af Saft og Fylde, og Meloner fylder Luften med deres pirrende Duft, — men Mennesker maa bo op ad de sivende Bjærgheld for ikke at dække den dyrebare Jord med Huse og Skure.

Mennesket ejer i Armenien de udstrakte rige Kornsletter og Sænkningernes sydlandske smilende Frugtbarhed, og det ejer de dybe Floddales halvt tropiske Jord, der kræver Overrisling. I Bjærgene er det en haard Kamp med Naturen, med Storme, Kulde, Sne og Stene at drive Korn og Urter frem; Hyrdelivet er det sikreste.

Fra Arildstid har Bjærgboen lært at søge Læ ved at bygge sit Hus halvt under Jorden med Adgang fra Taget — et Hul og en Stige ned, Kvæg og Mennesker tæt sammen for Varme og Værn — som Brændsel den tørrede Bøffelgødning, der i Stabler allerede paa Afstand viser, at her bor Mennesker, medens Husene forsvinder i Sne eller Krat og grønt.

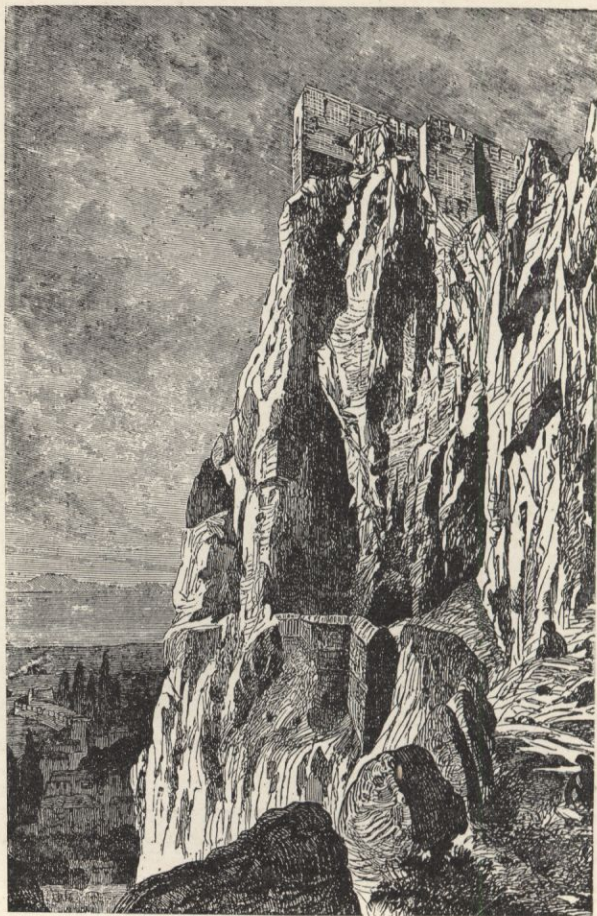
Men intet af Jordens Lande kan eje Landskaber, der i højtidelig Skønhed overgaar Armenien. Det Syn, den Rejsende møder, naar han fra Nord drager ind i Landet, er mægtigt i sin Alvor. Foran ham ligger den store Sænkning mellem Kavkasus og Armeniens Højland, i varm Aarstid dirrer og

I Ararats Skygge.

bølger Luften over den fuldkomment som var det et lilla-farvet Hav; den ukyndige kunde sværge paa at se et underfuldt, heftigt bevæget Vand mellem sig og Armenien. Bag dette Tryllehav rejser det mægtige Ararat sine vulkanske Kupler, den højeste altid skinnende af Sne. Det er Indgangsportalen til en Verdensdel, til Asien, — som det er sagt, Skaberens Babeltaarn i Modsætning til Menneskenes forvitrede Stumper. Streng som et Nordpolslandskab ligger Højsletten ved Vintertid i Sne med Frosthimmel over og som livløs; thi alt levende er skjult. Ved Sommertid ligner Højlandet her

et frygteligt, forstenet Hav; Bjærgaas bag Bjærgaas, som Bølgekam bag Bølgekam, blaa som Staal, uden at Øjet kan fange de grønne Skrænter med de græssende Hjorder af Geder og Faar eller de dybe Dale med deres slanke Popler og lysende Agre.

Borgklippen ved Van.

Herligst i Armenien er Naturen ved Vansøens Bredder. I Nord ligger et jævnt Lavland, oversaaet med graalige og hvide Smaabyer, der skærmes bag svulmende Haver og rige Kornmarker. Over den udstrakte, blaa Søflade, oplivet af Fugle-

skarer, møder Øjet Vulkankegler af en Storhed og Højde, som Europa ikke ejer. Der straalere i Sne det skøntformede Sipån og længere borte det uhyre Nimrud, i hvis Kratersvælg en Verdensby kunde synke.

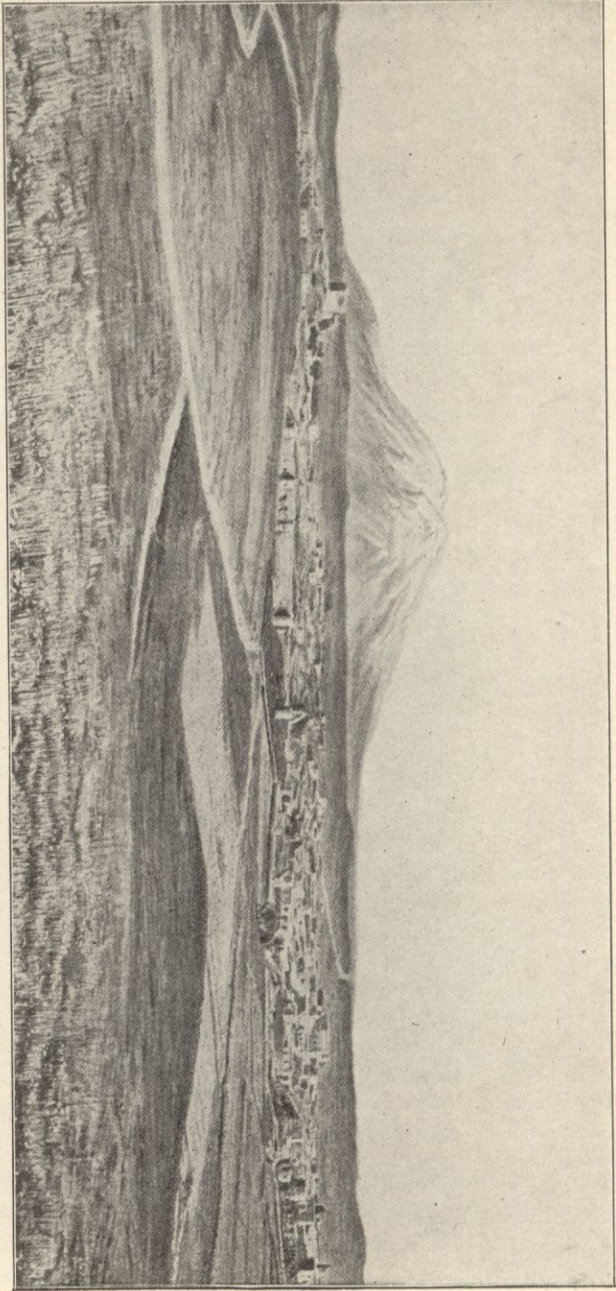
Den forunderlige lune og dog svale Luft — thi Søbrisen køler — har en Klarhed, der til Tider er daarende, Farverne staar som gennemskinnede, Bjærgenes lysegraa og lilla, hvid Sne og Planternes grønt, Vingaarde og Majsmarker — langs Poplernes spinkle Toppe glider ad de smalle Veje Rækker af Kærrer paa massive Hjul og med Forspand af sorte Bøfler.

Helt anderledes er Sydkysten. Her gaar Armeniens Randbjærge mange Steder ned til Søens snævre Bredland, ja staar som Kæmpeslotte i milelang Række lige ned i det glasblanke Vand, flere Tusinde Fod høje. Den, der her ad stejle Stier færdes frem langs Bjærgbarmene, faar et Indtryk, som om han red i et nyskabt Land, der langsomt var ved at hæve sig op af Urtidshavet, Lavlande til Enge, Marker og Menneskeboliger er endnu ikke dukkede frem.

Fra det femte Aarhundrede gemmer Armeniens Litteratur en Skildring af Hjærtelandet om Ararat, der er et Vidnesbyrd om disse Egenes enestaaende Rigdom og Kultur helt fra Oldtiden. Saadan tegner Lazarus fra Pharbe sit elskede Land:

„ . . . Den herlige, navnkundige, lysende Egn Airarat, som frembringer alle mulige Planter, er et frugtbart og yppigt Omraade, meget overvældende i alle Fornødenheder og forsynet med alt for Mennesket nyttigt og godt for et Liv i Lykke og Glans. Sletterne er umaadelige og myldrer af Jagtvildt. Bjærgene, der omgiver Lavlandet, ligger bekvemt og er rige paa Græsgange, som er fyldte med drøvtyggende Klovdyr og mange andre Slags. Fra Bjærgenes Aase strømmer Vandet og overrisler Markerne, der ikke behøver at gødes og dog forsyner Hovedstaden (dengang Artasjat), fyldt som den er af en umaadelig Mængde Mennesker af begge Køn, af hele Storfamilier, med Overflod af Brød og Vin, med lækre Grøntsager af sød Smag og oljeholdige Frugter. For dem, der første Gang vender Blikket mod Bjærgskrænterne eller Højenes Rækker, synes Blomsternes Vrimmel for Øjet som et broderet Tæppe; de frugtbare Spirer, som myldrer frem i Græsgangene, er spændte af søde Safter og skyder utrættelig: det er Føde til talløse Flokke af Husæsler og til utæmmelige vilde Dyr, der strutter af Kød.

Den livfyldte Duft af rige Blomsterklynger byder de dygtige Bueskytter Sundhed og ogsaa Jagtelskere og Hyrder, som lever under Himlens Tag; den giver Aanden Styrke og fornyer Tankerne. Her findes forskellige Slags Plante-rødder, der bruges til Lægemidler og prises af meget lærde Læger, dybt erfarne i Lægevidenskaben. Der findes ogsaa her Safter, som faar Smærter

Sletten ved Vansoen med Sipans Vulkankegle. (Lynch - Armenia).

til at forsvinde, og Vædsker, som giver Sundhed til Mennesker, der er ud-tærede af langvarige Sygdomme.

Markernes Frugtbarhed er som en Stemme, der kalder Bøndernes Hjærte til sig og overøser dem med alle Velgerninger. Disse Marker viser ikke alene, at de i deres Indre ejer alt, hvad et Menneske behøver for at leve; men de røber for de ivrige Søgere Skatte, som de dølger i Jordens Skød, for at man deraf kan hente Fordel og denne Verdens Nydelser, baade til Kongernes Herliggørelse og til Vækst for Statskassen, nemlig Guld, Kobber, Jern, Ædelstene, der straalere fra Tiaraer, Kongekroner og baldyrede Klædninger.“

Dette Land med Bibelens Syndflodsbjærg, „hvor Arkens Due fløj“, blev det armeniske Folks Hjemland. Der var Grund til at spaa det Folk en lys Fremtid. — Historiens Jærnhaand vilde det anderledes.

Dette Land ligger som en utilgængelig Kæmpeborg, lukket fra nord og syd og svært tilgængelig fra vest, har det sine bedste Veje østerud; som en Bastion for det persiske Rige er det bygget. Det er en magtfuld Stilling for en Storhersker i Forasien, og dets historiske Skæbne er mærket dybt deraf. Med Armenien i sin Magt er Udfaldsporten sikret, og ingen skal let bryde her igennem. Men ligesaa farlig er derfor Armenien i Fjendehaand, som et Sværd over éns Hoved, som en lurende Kæmpedrage ved éns Kongsgaard.

Derfor blev Armenien gennem Tiderne Stridens Genstand mellem dets Naboer i Øst og Vest. Dets historiske Ulykke vilde, at Naturen har tilbudt Voksebund for Storriger i Øst og i Vest, og disses Kampe om Overmagten har Tider igennem, uden Fred, uden Hvile, gjort Armenien til en blodig og furet Valplads. Ingen vestlig Mågt har rolig taalt, at Armenien var i Modstanderens Haand; ingen østlig Magt har kunnet drage Vejret frit, naar Fjenden stod fast i Armeniens Dale.

Men værre endnu. Armenien ligger som den store Stenport mellem Forasien og Europa. Den uophørlige Kamp mellem to Verdensdeles Livsvilje er rullet hen over dette ulykkelige Land gennem mere end to Tusinde Aar.

Fra Xerxes Hærtog mod Hellas til de sidste Tidens Krige mellem det russiske og tyrkiske Rige, fra Balkankongernes og Romernes Krige til Korstogtidens blodige Bulder har Armenien maattet bære Ar af alle Kriges Rædsler. Gennem

Armenien er i flimrende og skrækkelig Mangfoldighed Østens Barbartog væltede frem — Hunners og arabiske Beduiners Plyndringstog til Seldjukers, Tatarers og Osmanners Brand og Kølleslag — alle disse menneskelige Rovdyrsværme, der ved Duften af Vestens rige Byer og tunge Agre kom i Brunst. Gennem Armenien maatte de alle lægge deres Blodfurer, og som Følge af denne „Befrugtning“ opfostredes Kurderne, Armeniens blivende Ulve, i de uvejsomme Bjærge. Stumper af alskens Flygtninge og Fredløse blandedes med de oprindelige iranske Hyrdestammer og holdt Uafhængighed og Had mod Dalboen oppe.

„En Dæmon har i sin Tid lokket Armeniens Børn til dette Land, der blev en grusom Fælde.“

Med Bjærgenes højtidsfulde Værn og Dalstrøgenes sydlandske Yppighed var dette Land dog ikke i Stand til at yde Livsophold og Voksegrund for et stort Folk. Ingen Steder var der sammenhængende Rum nok, til at en enkelt Stamme kunde blive saa bydende stærk, at den kunde formaa at brede sin Magt udover det hele Land og gøre *sin* Fører til Konge over et samlet Folkerige. Armenien kunde kun erobres udefra, ikke indefra, dertil var der ikke Spændvidde, Vingefang for den enkeltes Kraft.

Hvert Dalføre var gerne kraftigt nok til at modsætte sig en Nabodals Angreb. Hvert blev derfor selvstændigt indenfor snævre Grænser; udenfor gjaldt dets Vilje lidet. Det Folk, der slog sig ned i Armenien, havde kun én historisk Vej at følge: Det maatte blive et i mange stærkere og svagere Stammer adskilt Folk, hver med sin egen Art og sin Livsform — netop saa samlet og saa splittet, som ydre Tryk og indre Fordel førte med sig.

Det blev et af en adelig Førerklasse styret Folk; thi det maatte for Selvforsvar fra første Færd være krigerisk ordnet. Hvert Dalstrøg fik sin Hersker; de smaa blev dennes ufri undergivne; flere Dalstrøg samledes ved Arv, List og Vold til Styreomraader under enkelte rige og kraftige Slægter, Armeniens Fyrsteslægter. Kun ved fremmed Hjælp eller fremmed Tvang kunde for kortere eller længere Tid en enkelt Familie naa op til virkelig herskende Stilling i Landet, blive kongelig, „Thakavór“, men kun saa længe, som de fremmede Herskere saa deres Fordel derved eller formaaede at holde

den rystende Trone oppe; aabenlyst eller hemmeligt undergravedes den af de øvrige Fyrstefamilier, der kun nødtvungent fandt sig i en ligestillet Stormands Ophøjelse og ofte selv drømte om den samme Lykke, som de haabede at naa ved at tage Parti for en rivaliserende udenlandsk Magt.

Denne Form for politisk Liv gjorde Armenien til en næsten værgeløs Kastebold i de omgivende Storstaters Haand. Et paa lige Ret for hvert Fylke grundet Forbundsrige, som Svejts siden blev, naaede Armenien aldrig at blive, dertil manglede historisk Ro og Lykke. De Tilløb dertil, som nu og da glimtede frem, ødelagdes klogelig af de vagtsomme Nabomagter, der altid fandt villige Redskaber blandt krænkede eller magt-syge Fyrster i Landet.

Men netop paa Grund af sin verdenspolitiske Betydning fik Armenien ikke den Skæbne, som et uvejsomt og barsk Bjærgland let faar, Albanien f. Eks., at blive trængt tilbage til et kulturbloppet og forsumpet Liv. Tidernes Strømme gik gennem Landets smalle Færdselsaarer, og med Krig og Ødelæggelse fulgte Berøring, Indtryk, Blodomløb. Langs Armeniens Floddale og over dets Pasveje er gennem Aartusinder Orientens Handelskaravaner skredne; her gaar Vejene fra Indus og Persien til Sortehavet, og over Passerne i Taurus, gennem Eufrats Porte til Lilleasien og Kавkasus. Forbindelserne mellem det indiske og det kaspiske Hav og til Sortehavet og Middelhavet fører gennem Armenien. Fra ældgammel Tid skred armeniske Kameldrivere og armeniske Købmænd ad de lange Veje. Det armeniske Folk kom tidlig i levende Forbindelse med baade Østen og Vesten. Derfor blev det tidlig stillet overfor Valget, hvorhen det skulde høre.

Ingen, der kender Armeniens senere Skæbne, kan tvivle om, at menneskelig set var dets Tilværelse blevet lysere og lettere, om det havde sluttet sig til Asien. Armeniens Leje, dets hele geografiske Bygning, dets økonomiske Grundlag, Naboforhold, Veje, Forbindelser, ældgamle Berøringer og Kulturstrømme, kort sagt: *Virkeligheden* skulde have drevet det armeniske Folk til Øst; men Folket valgte ved et af de uudgrundelige Sjælespring at høre Vesterland til, det tog mod Hellas, og det tog mod Kristendommen og holdt den.

fast; derved kom det i en voksende Modsætning til Tid og Omgivelser, og med Asiens Sejr over Europa ved Islams Gennembrud og Vælde blev Armenien et ensomt og prisgivet Offer for sin Livsbekendelse.

Saadan hævner vor Jord sig paa den ulydige.

Armenierfolket kan fortælle Verden om, hvad det koster af Ofre og Heltemod at være tro mod sig selv. Der er Gru over armenisk Historie; men der er ogsaa Sus af menneskelig Storhed.

II.

DET ARMENISKE FOLKS UDSPRING

I de Tider, hvor al Historieskrivning søgte sin Grundvold i Bibelens Fortællinger, mente de armeniske Krønikereforfattere, at da Menneskeslægten stammede fra Noahs Sønner, og disse steg ud af Arken paa Ararats Top i det armeniske Land, maatte Jordens ældste Folk være Armenierne og det ældste Sprog det armeniske.

Men man ved nu, at i det Land, der kaldes Armenien, boede en Gang helt andre Folk. Til graa og taagede Tider over tusinde Aar før vor Tidsregning naar de ældste Efterretninger om Folkene hinsides de snedækte Bjerge Nord for Mesopotamien. Det synes, som om de tidligste Beboere i disse Egne har været i Blodsbaand med den Folkestamme, der endnu i vore Dage bor i Kavkasus Bjærgdale og paa de yndige Flodsletter ved Sydranden af Storkæden, dem, der kalder sig selv Karthvel, men af Europæerne kaldes Georgier. Rundt om i Armenien er der fundet gamle Indskrifter paa Stene fra Sevangasøens Bredder i Nord til Tarondalen og Taurusbjærgene i Syd. Berømttest er de Indskrifter, der knejser højt oppe paa den vulkanske Klippe, som i ensom Majestæt hæver sig ved Vansøen og paa sin Tinde har baaret skiftende Herskeres Borge, om hvilke den store, rige Stad Van har bredt sig. Skønt Skriften, Kileskrift som Assyriens, kan læses og Navne og Mening tydes, er det Sprog, alt er affattet i, ukendt og uforstaaeligt. Dog er der fundet ledende Træk af et helt Riges Historie ved at sammenholde med andre Kilder. Det er det Rige, som levede og virkede i disse Egne før Armenien. Det er Ur-artu, Araratriget, det vanniske Kongedømme. Folket der kaldte sig selv Chalther efter deres Hovedguddom Chaltis.

Et Aartusinde før vor Tidsregning bredte dette Herredømme sig vidt; dets Konger har raadet fra Kavkasus til Mesopotamien, fra Medien til hen imod Kappadokien, hvor et andet forsvundet Rige havde sin Arne, det hettitiske. Kongerne i Van, Biaina, som Landet da kaldtes, førte haarde Krige med Assyrien og Chaltheriget i Vest. De opførte Borge, anlagde Byer med fortrinlige Vandlejninger og Overrislinger til Agrene, saa mægtige Arbejder, at de i sene Tider har vakt Beundring, og da omsider deres Navne var glemte og selve Rigets Tilværelse forsvundet fra Folkemindet, tillagde man de sagnagtige Skikkelser Kong Ninus og Dronning Semiramis disse Storgerninger.

Omtrent 6 Aarhundreder før Kristus er det vanniske Rige faldet. Man aner Aarsagen i den frygtelige Storm af plyndrende Folkestammer, der fra det kaspiske Havs Bredlande spyedes ind over de ordnede, folkerige Egne. Det var skythiske Folk, Kimmerier og Saker. De satte atter ny Folkeblokke i Bevægelse vestfra. Mellem dem har *Armenierne* været. De kom fra det lilleasiatiske Land Kappadokien, hvor de var voksede store paa Ruinerne af det hettitiske Folk; men de maa atter være komne vestfra til Hettiternes Land.

Herodot fortæller, at Armenierne er af frygisk Udspring. Frygerne var et Folk, der i fjerne Tider boede paa begge Kyster af Marmorhavet, baade i Europa og Asien, i Slægt med Thraker og Makedoner. Det er ikke længere muligt af de sparsomme Rester, der er kendt af frygisk Sprog, at finde Slægtskab med armenisk; men dette er arisk og europæisk i sin Grundvold, i Slægt med slavisk og gothisk, græsk og latin. Armenierne er en Gren af den fælleseuropæiske Folkeverden, selv har de altid kaldt sig Jafets og ikke Sems Børn.

At det armeniske Sprog er saare blandet, at der findes dunkle, uforklarlige Ord fra ukendte, afdøde Sprog, maaske vannisk, maaske hettitisk, er sikkert, og ligesaa blandet har vel ogsaa det Folk været, som omsider smeltedes sammen og blev til det armeniske Folk. Dette Folk kalder sig selv Hâi og sit Land Hâiasdân. De fremmede har alle kaldt Folket *Armeniere*. Formodningen er, at to Folk — et frygisk (Armèn) og et andet af ukendt Oprindelse, maaske hettitisk (Hâi) har sluttet sig sammen. Navnet Hâi er saa blevet fælles for dem, medens Naboerne har nævnet dem efter den særskilte Stamme, som de først lærte at kende, Armenierne. I Armeniens Sagnhistorie kaldes dets første Høvding Haïk, dets anden Armenak.

Om „Landnamet“ af Armenien er der ingen sikker Kundskab. Mythen i Folket fortæller, at Armenierne, førte af Haïk, der fra Adsplittelsen ved Babeltaarnet vandrede mod nordvest med sit Folk, slog Fyrsten Belus paa Hajötztzor, Slettelandet syd for Van; og derved blev Landet deres. Haïk blev Folkets Guddom, Belus er maaske Baal, Assyreres og Babylo-ners Gud. Siden er Haïk i Folketroen blevet ét med Stjernebilledet Orion, Himmelskytten, der værger sit Folk. Sagn og Myther fører den armeniske Urtid ind i et Slør af Taager, der ikke er klarede til sund Historie.

De gamle Riger forsvandt i en Hvirvel af Blod og Brand. Byerne sank i Aske, Mennesker dræbtes eller flygtede. Kongerne i Urartu søgte Tilflugt i Bjærgene. — Omsider gav det iranske Folk, Mederne, det segnende Rige Naadestødet, omtrent 600 Aar før Kristus. I de kavkasiske, de pontiske og tauriske Bjærg skjulte de overvundne sig og forvildede; maaske blev de et af Grundlagene for de senere Kurdefolk, Agerdyrkernes Plage, hvis Udspring er dunkle.

Det er dette Tomrum, som giver Armenierne fri Bane. Medens mediske Konger tager Herredømmet over Landet, som derfra glider over til Persien, bosætter Armenierne sig i Landet ved langsom, men ustandselig Kolonisering fra Dalføre til Dalføre og optager i sig de tilbageblevne Rester af de oprindelige Beboere; de urartiske Fyrstefamilier glider ind som Led i den armeniske Storadel, men kan kendes paa deres gamle Slægtsnavne. Steder og Borge som Manavazkert, Ardjïs, Erivan, er Gravskrifter over det faldne Rige, efter vanniske Navne som Menuas, Arghistis, Irevanas. Familier berømte i Armeniens Historie som Resjtuni, Bjnuni, Artzruni er af vannisk Udspring.

Som en Del af det persiske Rige dukker Armenien frem første Gang i et Oprør mod sin Overherre. Kongernes Konges, Darius Hystaspis' Indskrift paa Klippen ved Bisutún i Vestpersien skildrer i Kileskrift, hvor haard Kampen om Armenien har været. Saadan staar der fortalt, og det er første sikre Efterretning om Armenien.

„Og Darius Kongen sagde: En Armenier kaldet Dadarses, min Tjener, sendte jeg til Armenien. Jeg talte saadan til

ham: Drag imod Oprørerne, som ikke vil kalde sig mine — dræb dem! Saa drog Dadarses afsted. Da han kom til Armenien, flokkedes Oprørerne og drog mod Dadarses for at komme i Slag. Saa kæmpede Dadarses i et Slag mod dem. — Der er en Fæstning kaldet Zura i Armenien. Dér blev Ahuramazda mit Værn. Ved Ahuramazdas Naade dræbte min Hær mange Oprørere. Det var den 8de Dag i Maaneden Thuravashara, at de saaledes kom i Kamp.“ (Sommeren 519 før Kristus).

Der omtales et Slag til og nok ét, men fortælles kun om, hvor mange Fjender, der dræbtes; ikke om, hvor Sejren blev dengang! I alle Fald, Armenien har siden maattet bøje sig og forblev et Led af Achæmenidernes, Storkongernes Rige. Med Xerxes gik armeniske Krigere mod Hellas, og urokket synes Armenien at hvile i persisk Haand til Alexander den stores Erobringstog.

I Sprog, i Sæder og Religion gennemsyres nu Armenien med persisk Væsen; saa stærk er persisk Indflydelse, at længe ansaa Videnskaben Armenierne for en med Irans Folk nær beslægtet Folkestamme; men alt er kun Laan og Tvang, en ydre Iklædning, der siden mærkelig hurtigt og afgørende kastes, og en stor Del af det armeniske Folks Liv fyldes af Kampe og Kvaler for politisk og aandeligt at fri sig for persisk Væsen; men som en uafrystelig Arv fra Barndomstiden er bleven tilbage i Sproget en Mængde persiske Udtryk for Kultur og højere Tænkning.

Der synes i og for sig intet, der oprindeligt udmærkede Haïks Børn fra andre halvbarbariske Folkefærd i For-Asien, og forgæves spørger man sig, hvorfor Armenierfolket endnu lever og kæmper midt i den Heksekeddel af Folkeslag i disse Egne, medens alle øvrige Folk fra hine Dage, der i Styrke og Begavelse syntes jævnbyrdige, er fejede ud i det tomme Rum. Hvor er Chalther, Hettiter, Meder, Tibarener, Chalyber, Cataoner, hvor er Frygier, Kappadokier? Borte er de alle! En næsten underfuld Modstandsevne mod Udgliden, en sejt Selvhævden har bragt Armenierne til at leve endnu — som en frisk Kvist paa en ellers udtørret Gren.

III.

ARMENIEN FØR KRISTENDOMMENS INDFØRELSE

CA. 300 FØR KRISTUS—CA. 300 EFTER KRISTUS

Fra det rolige Leje som Perserregnets velvogtede Port glider Armenien over til stormfulde Tider, da Alexander d. stores Efterfølgere deler hans hastigt sammentømrede Eventyrrige, og Landet kom under de syrisk-græske Fyrster, Seleukiderne, Efterfølgere af Kong Seleukos.

Om de Tider vides saare lidt sikkert, uden nogle Navne paa Statholdere. Ingen Bygningsruiner, ingen Kunstminder er tilbage fra de Dage og intet skriftligt efterladt. Armenien har endnu levet i halvt barbarisk Tilstand. Først med Roms Optræden paa Østens Skueplads falder der Lys over Landet. Nu begynder de græske og romerske Kilder til armenisk Historie at flyde. Seleukidernes Magtstilling rystes efter Antiochus d. stores Nederlag ved Magnesia mod Romerne i Aaret 189 f. Kr. Ved Fredslutningen tvinger Romerne Antiochus til at sætte sit Riges Grænser ved Taurusbjærgene. Der opstod derved ny, løsrevne Smaariger, og Armeniens to Statholdere, én i Landene om Eufrats øvre Løb, det senere Lille-Armenien, én i de nordøstlige Lande om Araksfloden, Storarmenien, Zaréh og Artasjés gjorde sig begge uafhængige. Muligvis var de persiske Prinser af det styrtede, achæmenidiske Kongehus; Navnene kan tyde derpaa. Deres nedarvede Had til de græske Herrer lod dem vente paa enhver Lejlighed til at sprænge disses Magt.

Et underligt Held fulgte deres Rejsning. Til alle Sider udvidedes det armeniske Omraade. Nu er det først, at Armenierne for Alvor fylder Landets Rammer. Fra Medien tages Egnene om Vansøen og de kaspiske Grænselande; fra

Ibererne, en georgisk Folkestamme, Landskaberne Phaunis og Gogark i Nord, fra Assyrerne Tarons Sletteland, og hele Eufratflodens Dal til Taurus forenes med Lille-Armenien. Inden længe smeltede det hele store Omraade sprogligt og folkeligt sammen, blev armenisk. Nær Araksfloden grundlagdes af Artasjés Armeniens første Hovedstad Artasját. Ruiner af den ses endnu 4 Mile sydøst for Erivan, den nuværende armeniske Hovedby. Men intetsteds, selv paa sit Højdepunkt naar det armeniske Magtomraade sikkert Fodfæste ved Havet. Især skæbnesvangert blev det, at Armenien var afskaaret fra Sortehavet og de græske Kolonier der ved vilde, næsten ufremkommelige Bjærgkæder, befolkede af barbariske og rovgriske laziske Stammer. Det var et trist Vidnesbyrd om manglende Rigs-kraft, at Armenien aldrig i sit historiske Statsliv formaaede at tøjle dem og skaffe sig Luft og Forbindelse med Havet og Verden.

Næsten samtidig med Armeniens Befrielse fra den hellenske Vælde, frigør Persien sig, og snart staar atter under ny Former Slagrækkerne fra fordum rede til nye Kampe. Rom traadte som europæisk Fører ind i den Stilling, det faldne Hellas maatte opgive. En baktrisk Stormandsæt, Arsaciderne, fik Magten i Irans Lande. I Historien kaldtes det Rige, de stiftede, „Parthernes Rige“. Arsakes er egentlig en Ærestitel og betyder „herlig“ eller lignende. Parthos er en græsk Om-dannelse af pahlevi, som betyder Helt, Kæmpe.

Ved Tigris byggede Partherkongerne deres Vinterhovedstad Ktesifon. Med Partherrigets Fremstaaen optog dets Herskere Storkongernes Arv og Viljen til at genoprette det gamle persiske Rige i dets fulde Udstrækning. Det mødte vest for Eufratfloden Rom som sin vældige Modstander, og mellem disse to Sværd laa det unge Armenien. Det historiske Gry, hvor den nye Dag til Kamp og Viljebrydning fødtes, blev et Aandepust for Armenien, langt nok til at give Landet sit eneste korte Glimt af Magt og Betydning, der nogensinde lyste over dets Historie, og Øjeblikket fandt sin Helt, Armenien fik sin Kriegerkonge, Tigranes, kaldt den store; han regerede fra 94—54 før Kristi Fødsel.

Med hans Tronbestigelse begyndte Armeniens Historie

skriftligt. Hvad der har været af Kilder ældre end disse Tider, græske eller persiske, er tabte. Sammen med sin Svigerfader, den hellensk sindede, højtbegavede Mithridates

Mithridates af Pontos.

af Pontos, ogsaa en achæmenidisk Ætling, forsøgte Tigranes at bryde den unge Romermagt. Det er sikkert ikke fejlt at mene, at denne Kamp mellem Rom og Mithridates var en Fortsæt-

telse af hellensk Modstand mod Rom. Tigranes forsøgte en Tid lang at bruge Mithridates Hære som Skjold og udvidede sit Rige i øst og syd. Armenisk Styre naede helt ud til det kaspiske Hav og de syriske Smaariger sønden for Tauruskæden, Gordyene, Adiabene med Staden Nisibis og Osrhoene med Edessa blev armeniske Styreomraader en Tid lang. Af umaalig Betydning blev Forbindelsen med Edessa, som siden blev et Midtpunkt for den unge Kristenhed, og derfra gik dens Indflydelse til Høj-Armenien.

Tigranes d. Store.

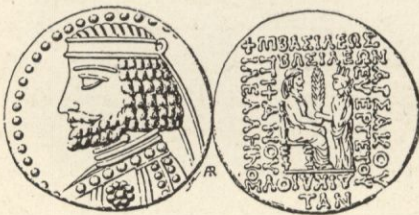
I Landet sønden for Taurus vovede Tigranes at bygge sig en ny Hovedstad, Tigranokerta; han bød armeniske Fyrstefamilier at slaa sig ned der og overflyttede med Magt mange Tusinde Familier fra det armeniske Stamland, Kappadokien, og med Slotte, Mure og Taarne laa snart en prægtig Stad. Man

er nu uklar over, hvor Tigranokerta har ligget. Rimeligst bør man søge Ruinerne, hvor i søndrede Mures og Taarnes Hegn den forvildede Syrer- og Kurdestad Mijafarkin nu ligger, et Par Karavanedage øst for Diarbekir.

Tigranes Ry og Glans var snart forbi. Umættelig erobrelysten, uden dybere politisk Sans eller sædelig Fasthed slyngedes han ind i den ulykkelige Mithridates Nederlag; da det endnu kunde have nyttet at hjælpe, holdt han sig tilbage og greb først til Vaaben, da det var for sent. Kongen af Pontos maatte opgive sit ødelagte Rige og søgte Døden paa sin Flugt, og de romerske Vaaben naaede nu og kuede ogsaa Armenien, Tigranokerta blev taget og oprevet; men Rom beholdt ikke dette Land som en erobret Provins. Roms Tanke var at opbygge et stærkt Armenien under Senatets Kontrol som en Stødpude mod de truende, ærgerrige Partherkonger. Tigranes ydmygedes og fik saa sit Land tilbage som en Slags romersk Lydkonge, og Armenien blev gjort større og stærkere ved at føje Strækninger af persisk Omraade til det.

Dermed var alle Ulykker aabne for Armeniens Fremtid. Armenien skulde være Roms Redskab, dets Ildrage i Persien, og de parthiske Konger forstod Faren.

Armenien fyldtes nu af romerske og parthiske Spioner og politiske Agenter. De enkelte Dalhøvdinger vakslede mellem de to Rivaler. Centralstyrelsen var ikke stærk nok til at give Armeniens Politik én bestemt Farve, og Landets Fremtid som frit sledes itu.

Arsacidisk Konge.

Netop det blev lange Tidens Smærte for Armenien, at de to kæmpende Magter var hinanden saa jævnbyrdige, at ingen Tilslutning, hverken til Øst eller Vest gav sikkert Læ; der var altid gode Grunde, der kunde tale for det modsatte af det, man gjorde, og hver Smaafyrste fulgte en Ud- og Indkurs efter Øjeblikkets Tarv og Fremtidens Forespejlinger. Dog kan man se, at de store Fyrsteslægter af Tradition, ved Familieforbindelser og ved Borgens strategiske Beliggenhed var delte i perservenlige eller romervenlige.

Sejre og Nederlag vekslede mellem Parther og Romer. De romerske Forsøg paa at bryde Fjendens Kraft ved store

Krigstog over Mesopotamien mod Ktesifon gik slet, Gang paa Gang. Den hede, vandløse Steppe krævede skrækkelige Ofre af Liv, og Parthernes lette Rytteri og glimrende Bueskytter oprev ofte de tunge, romerske Legioner. Bedre lykkedes Angrebene gennem Armeniens Bjærgdale, og romersk Politik arbejdede med Styrke paa at holde disse Veje i sin Magt, parthisk paa at lukke dem. Krigens stadig gentagne Ødelæggelser, den stadige Uro og Herskermagtens Svaghed lammede Armenien, og Landet gled over i en skiftende Afhængighed, snart af Rom, snart af Ktesifon, Magten reves under Blod og Vold fra Side til Side, og de armeniske „Konger“ skiftede, de joges ud, kaldtes tilbage, fangedes, dræbtes, op-højedes og knustes.

Under romersk Slaphed lykkedes det Partherne at faa en Broder til Irans Konge, Tiridates, paa Tronen i Armenien Aar 53 efter Kr. F., og efter aaben Modstand og længere Knurren gik Senatet i Rom ind paa at anerkende ham. Det var under Neros Kejsertid, og for at vise, at ogsaa Rom havde Del i denne Udnævnelse, førtes Tiridates under Ud-foldelse af Pomp og Pragt til Verdensstaden ved Tiberen. 3000 Ryttere ledsagede ham gennem Imperiet, og under overdaadige, pragtfulde Fester satte Nero Kronen paa den armeniske Konges Hoved.

En Række af parthiske „arsacidiske“ „Konger“ sad nu paa Armeniens Trone efter Tiridates Død Aar 100, mistænkte af Rom og derfor forsigtige; men dog drev Krig og Ulykker ind over Landet under denne fortvivlede Balance.

Men omsider bragte en indre Forskydning i Persien ny Forhold med for Armenien og stillede dette Land i langt skarpere Modsætning til Persien end forhen. Parthernes Kongehus blev styrtet i Aaret 226.

Der har dybt inde i Iran ruget en aldrig slukt Forbitrelse mod disse dristige Ledere fra en Afkrog af Riget, Baktrien, og en persisk Fyrstesøn fra Hjærtelandet Fars, Ardasjir Sassani, Papeks Søn, rejste Oprørsfanen og mødte ivrig Tilslutning i store Lag af Folket. Magtens Svækkelse ved uklog Splittelse af Myndighed og slet Ledelse gjorde Vejen til Sejr let for Oprørerne. Den stærke Forkærlighed for hellenisk

Væsen, Partherkongerne, maaske som Arv fra deres Hjemstavn, havde vist, saa deres Hof og hele Livsform, deres religiøse og kunstneriske Følelser var Afspejlinger af hellensk Kultur, mishagede det snævert, selvfølende Perserfolk. Dets store Minder fra Achæmenidetiden, dets høje, hellige Religion, Zarathustras Avestalære, skødes tilside i de ledende Kredse, selv Rigets Mønter bar græske Indskrifter og græske Billedsymboler.

Som et Vidnesbyrd om græsk aandelig Indflydelse, ganske vist isprængt med asiatisk Menneskeforagt, kan det fortælles, at da Efterretningen om Parthernes store Sejr over Romerne naaede Hoffet i Ktesifon, fejredes en Bryllupsfest, Irans Tronfølger ægtede den armeniske Konges Datter. Man opførte Euripides' Drama „Bacchanterne“ paa græsk. Armeniens daværende Konge, Artavazd, var selv dramatisk Digter paa græsk. Skuespillerinden holdt under Tilskuernes Jubel den dræbte romerske Anførers, Marcus Crassus, blodige Hoved op i Haaret og deklamerede om „Hjorten, der var fældet og bragt til Slottet“.

Det sejrende Fyrstehus, Sassaniderne, blev Ættens historiske Navn, var Persiens Reaktion mod hellensk Kultur, Forsøget paa en national Genrejsning i Liv og Religion. Paa de kongelige, sassanidiske Mønter fremstaar nu „den hellige Ild“s Alter omgivet af avestisk Skrift. Det er ny Tidens Frembrud.

Medens de parthiske Prinser i Iran flyede eller underkastede sig, trodsede Armeniens Konge, der jo selv var af parthisk Æt, de ny Herskere. Her sad Khoesro I paa Tronen, og det lykkedes ham under den Uro, Tronskiftet i Persien førte med sig, at tilføje Ardasjir, Kongen af Iran, et Nederlag, der for en Tid sikrede Armenien. Romerne paa deres Side saa med aaben Tilfredshed denne Fyrste af det styrtede Kongehus paa Tronen i Armenien, hvor han sad som en Torn i Kødets paa Persiens nye Herskere og om sig samlede de flygtede Partherprinser.

Dermed blev Kløften politisk set dyb mellem Armenien og Persien; men den uddybedes til en Afgrund af aandelige Aarsager. Den religiøse og menneskelige Taalsomhed, som den romerske Verden var Talsmand for, denne politisk-snilde Sammensmeltning af Gudsbegreberne fra Folkereligion til Folkereligion og Hellenernes formidlende Indflydelse og sejrende Aandsoverlegenhed led mod sin Ende. Hidtil havde

Grækere, Romere, Armeniere og Persere ikke kendt religiøse Modsætninger af ond Natur. Man ærede gensidig hverandres Guder og lod hver dyrke sine, idet man uden Modstand optog de Dele af andres religiøse Opfattelse og Gudesagn, der lod sig forene med éns egne eller kunde løfte og bære éns egne Længsler.

I Øst rejste sig nu politisk krævende, nationalt oppustet Avestalæren, der fik Styrke ved det nye Dynasti. Den hellige llds Præster, Magerne, blev de ledende i Iran. Vestfra kom Kristendommen, og allerede kort efter Kristi Tid forkyndtes den nye Lære i Armenien og vandt en Udbredelse, der omsider førte til dens fuldkomne Sejr som Folkereigion. Dermed var et Svælg aabnet mellem de to Nabolande. Det gjorde yderligere Livet trangt for Armenien og indledte den religiøse Kamp, der i næsten 1600 Aar tog armenisk Kraft og armenisk Blod, indtil Folket havde mistet alt, undtagen sin Livstro; thi bag hine Tidens Taager løftede siden Asien i Islam sit sande Aasyn og sin grusomme Magtvilje.

Armenien, som det skildres i den græske og romerske og snart efter i sin egen Litteratur, var et Land, der i mangt og meget maatte kaldes asiatisk, et svagere Billede af det parthiske og siden sassanidiske Iran, især efter at Hellenerdømmet faldt ved Roms barske Haand; thi da var der kun én Kultur aaben, den persiske.

Ulykkeligvis er alt, hvad Parther og Sassanider har ladet optegne, alle deres Annaler og Krønniker ødelagte af Araberne i skummel religiøs Fanatisme; derfor mangler Forskningen en vigtig Kilde til Armeniens Historie og Tilstande dengang. Men noget ved man.

Det armeniske Hofs Indretning var orientalsk. Der var som vigtigste Person en Haremsleder, Hofmarskal — „hâir“ eller „mardpet“ kaldtes han. Han var ogsaa en Art Finansforvalter. Der var „Kongekroneren“, den der satte Kronen paa Landsfyrstens Hoved, en gammel hedensk Ceremoni af stor Betydning. Klædedragten hos de store var medisk-persisk og ødsel i Guld og rige Stoffer, Diademer og Perlekranse. Der var en kongelig Armé, bestaaende af Herskerens egne hvervede Skarer med Tilskud af Vassallernes Fylkinger. Disse

Vassaller, en Slags Satraper, kaldtes „nachará“. Desuden var der befæstede kongelige Borge, hvor Rigets Skatte vogtedes. Der var en hel Del af disse „Skatkamre“ vel for altid at have et nær, hvor Kongen saa var i Landet. Men de bedste „Fæstninger“ var de vilde Bjerge med deres Aase og Kløfter. Her trak forfulgte og slagte sig tilbage.

Tronfølgen var som i det parthiske Rige usikker, selv om hver Hersker ved Magt og List gerne søgte at skaffe sin Søn paa Tronen. Det var sagtens et „Valgrige“, der stadig forsøgtes gjort „arveligt“. Fra de ældste Konger — Artasjes, Tigranes, Artavazd — findes Mønter med græsk Skrift; senere er denne Ret taget fra Armeniens Konger, og romersk eller persisk Mønt gaar i Landet.

Folkets to oprindelige Bestanddele, Hâi og Armenier, smeltede sammen med de øvrige landfødte eller hidvandrede Stammer til et nationalt Hele. Man kendte kun to Slags Mennesker. Den ene, de raadende, kaldtes azát, frie, eller sepúh, Herre; de havde Jorden i Eje. Den anden, mest Jordfæsterne, kaldtes sjinakán, Undersaatte; de arbejdede i Landbruget eller ved Haandværk. De maatte betale Afgifter og gøre Krigsfølge. „Herrerne“ var Kongens Vassaller og adlød ham, naar det passede dem.

Som i alle orientalske Samfund regnedes Folket slet ikke politisk, „Staten“ betød Kongen og Landets ledende Mænd. Nogen fælles Idé om Stat, Fædreland, var ikke til. Romerne ansaa ikke Armenierne for en paalidelig Kraft; Tacitus siger, at de ikke forstod, hvad Frihed var, efter romersk Begreb i alt Fald. Armeniens Heldning mod Persien var for stærk, Kulturen bandt dengang østerud.

Familien (kertastan) med dens Overhoved, med Sønner, Svigerdøtre, Sønnesønner og Børneskaren var Folkets Grundpille, og disse store, naturlige Arbejdssamfund — ofte op mod hundrede i et Fællesskab — er bleven ved at være det; maaske en medbragt frygisk-trakhisk Skik, som jo ogsaa op mod vore Dage levede i Bulgarien og Serbien. Tallet paa Familier af *Lensadel*, der delte Armeniens Jorder mellem sig, var meget stort. Der var Familier, rige og fornemme som Fyrster, og der var beskedne og fattige som jævne Kurde-

høvdinger i vore Dage. Enkelte Familier fik en ophøjet og ansvarsfuld Stilling i Armeniens Historie.

De betydeligste af dem var de følgende fem. Højest i Rang var 1) *Bagracion*. Det siges, at den var af jødisk Udspring; men det er sikkert en senere kirkelig Mythe. Navnet tyder paa medisk-persisk Udspring, og den var af hedensk Stopræsteslægt. Den ejede mægtige, fyrstelig store Jordegodser i Landet, især mod nordøst. Den ejede Retten til at krone Kongen og havde høje Poster i Rigshæren; fra det 6. Aarhundrede stiger Bagracionernes Navnkundighed, og sidst i det 9. Aarhundrede blev Familien kongelig og styrede Armenien. Slægten lever endnu, 2) *Kamsarakan* er en anden højadelig Æt. Den ejede Landet Sjirak, nær Ararat. Den led frygteligt ved at blive halvvejs udyddet under Borgerkrig mod Midten af 4. Aarhundrede. Men siden blomstrede den frem paany. 3) *Mamikon* er berømt som en tapper Krigerslægt. Den indehavde Stillingen som „sparapet“, Øverstbefalende i Hæren. Den har frembragt stolte Mænd, en Pryd i Armeniens gamle Historie. Mamikon'erne var altid rede til Oprør og Kamp mod Undertrykkelse. De var alvorsfulde, strenge Mennesker, ubrydelige i Venskab og Hengivenhed og retlignede i Handling. De ejede Land i Taron og Taiq, de nuværende Omraader ved Musj i syd og nær Ardahan i nord. 4) *Artzruni* — en vannisk Urartufamilie fra Distriktet Arzen ved Van. De blev rige og mægtige midt i 4. Aarhundrede. Som persisk sindede var de Mamikon'ernes Arvefjender. En af Grenene blev vældig i Byzans og besteg endog Kejsertroenen — Leo V var af Artzruni Blod. De blev under Araberne Konger i Vanegnene med Titlen *Vaspurakan*, som deres Land siden kaldtes. Den Familie er endnu blomstrende i beskedne Kaar. Endelig 5) *Siuni*, Overhovedet for en Række fornemme Familier fra nordøst. De var i evindelig Modstand mod alle Samlingsforsøg i Armenien og slemt persisk sindede, skønt de dog siden blev trofaste kristne. Adskillige led Martyrdøden.

I Adelen var Polygami almindeligt og Indgifte selv i den nærmeste Slægt, endog mellem Søkende, ligesom i Persien, kendt og tilstedt. Rettergangen var i Kongens og de stores Haand. Der brugtes som overalt i Asien pinligt Forhør, underjordiske Fængsler og grusomme Henrettelser. Høje, politiske Forbrydere blev blindede, især kongelige Personer; thi dermed var de ude af Stand til at herske mere, bestemte Sædvaneret. Baade Herrer og undergivne levede i tyk Uvidenhed. Noget Skriftsprog ejede Armenien ikke i de Dage; men visse Lag var hellensk dannede, især Hoffet en Tid lang. For de fleste var Sang og Folkesagn al Kundskabs Kilde. Til alt Uheld ejes der kun Brudstykker, og usselt smaa, af hedensk-armenisk Digtning; den er gaaget tilgrunde ved den

kristne Kirkes Had til hedensk Aand og ved den Ligegyldighed, der fra de ledendes Side blev vist den. Man kan dog ane, at Armenien vistnok har ejet et Heltedrapa over svundne Tider, der noget lignede Persernes berømte Kongebog „Sjâ namé“.

Der var ikke mange Byer i Armenien, men mangfoldige faste Borge, omgivne af Landsbyer. Boligerne var paa Grund af Kulde og Mangel paa Brændsel halvt underjordiske. Derinde, svagt skilte fra Kvæget, sad Mand og Kvinde, omgivne af Slægten. Føde var der rigeligt af, stort Høstudbytte, Byg, Hvede, Kvæg og Faar i Mængde, udmærkede Heste. Der vævedes smukke Stoffer, og Metalforarbejdning var velkendt. Sølv, Kobber og Jern fandtes, og fortrinlige, vidtkendte Vaaben smededes. Endelig var der livlig Handel. Fra Indien, Persien og Babylonien gik Vejene over Armenien, og fra Arilds Tid opdroges der i Armenien en stærk Handelsaand.

Det er saare svært at faa et klart Indtryk af Folketroen i Armenien før Kristendommens Indførelse; thi alt, hvad man ved om den, er gaaet gennem kristne Fortællere med deres ensidige Afsky for alt det hedenske og derfor ofte urigtige Forstaaelse. Mange skønne Myther har levet i det armeniske Folk; de forherliger alle Tapperhed, Kraft og Mod. Det er de stolte Minder om sejrige Kampe mod haard Natur og vilde Fjender. Der var endnu ikke det dybe Drag af Sortsyn og Verdensmismod, der siden under de frygtelige, stadig voksende Nederlag gennemvævede Folkeaanden og kun gav Rum for Haabets og Troens Klenodier og Martyriets mørke Jubel.

Der hengik mange Aarhundreder, inden Frejdighed og Tillid til Livet voksede paany og formede sig til de sidste Tidens Friheds- og Kampsange.

Tilbage fra Hedenskabets Dage i Folketanken bevaredes de frygtelige Billeder af alle de Naturens uovervindelige Rædsler, som gjorde Livet og Kampen saa tung og krævende. De kristne Skildrere fortæller, at Folketroen tænkte sig Drager, der sugede de dødes Blod, hundehovedede Mennesker, der hadede Glæden, skrækelige Tyre, der boede i de vilde Bjærgkløfter. Paa Bunden af Van-Søen laa en tusindhovedet

Drage, der gemte Lykken under sin Krop. De kristne Forfattere mente ogsaa, at i hedenske Dage døde Mennesket i den Tro aldrig mere at staa op undtagen maaske som en ond Hævner og ødelæggelseslysten. Der var ved Dødsfald vilde, jammerfyldte Sørgefester med Ofre selv af Mennesker. Gudernes Vilje raadspurgtes ved hellige Orakler, mest mægtige Træer. Bladenes Susen talte som i Dodona for Hellenerne.

Det er saare svært at faa noget klart Billede af den Gudeverden, Armenierne forestillede sig, fordi det rent armeniske efterhaanden er vævet ind i et Spind af senere tilkomne assyriske, persiske og hellenske Forestillinger og Gudenavne; men det ser dog ud til, at Armenien har dyrket, som alle ariske Folk, Naturens Kræfter og Former som Guder. I Armenien har sikkert hvert Landskab desuden haft sine Halvguder, nogle har bredt sig videre og er i de vaklende Opfattelser blevne blandede med Nabofolkernes vældige Gudomme, især er det oldpersiske Gudeforestillinger, som i barnlig Opfattelse har bredt sig i Armenien. Men desuden tronede assyriske Guder i armenisk Klædebon, og endelig efter Alexander den stores Tid vandrer hellenske Gudemyster og olympiske Personligheder ind.

Ved Kristendommens Komme har Armenien en udviklet og udbredt Tempeltjeneste for sine Guder og en hel Præstestand, vist i nogen Sammenhæng med den persiske, i det mindste i de højere Samfundslag var persisk Livssyn og Tro trængt ind. Mest dyrkedes Folkemoderen, Frugtbarhedens og Visdoms Gudinde *Anahit*, den ubesmittede med de gyldne Vinger, Armeniens Værneengel. Nær op mod hende, ren armenisk ogsaa, er *Vahagn*, Styrkens, Kampens, Sejrens Gud; hans kvindelige Tilknytning var *Astlik*, Skønhedens og Kærlighedens Guddom; de to tilsammen fødte „Ilden“. Der er ellers opbevaret blandt det saare lidet af hedensk Poesi, som kendes, en anden Mythe om Ildens Fødsel, der fortæller om et Siv paa Bunden af det besvangrede Hav.

I Barnsnød var Himmel og Jord,
i Barnsnød det purpurfarvede Hav.
Selv det lille, røde Siv i Havet følte
Barnsnød.

Fra Sivets Marv slog der Røg ud.
Fra Sivets Marv kom der Flamme.
Og tværs gennem Flammen sprang en Yngling frem,
en lyslokket Yngling kom frem;
hans Haar var af Ild,
han havde Skæg af Ild,
og hans Øjne var to Sole.

Senere hen under hellenisk Paavirkning bliver Anahit blandet med Artemis, Vahakn med Herakles og Astlik med Afrodite. Armenien var allerede i hedensk Tid et Land, hvor Nabofolkeslagene krydsede baade Sværd, Tanker og Tro med hinanden.

Gamle armeniske Kirker i Sevansøen.

IV.

ARMENIEN BLIVER KRISTNET

Der levede i Østerland en smuk gammel Legende, om hvordan Armenien allerede paa Kristi Tid kom i Forhold til hans Tro og Lære, ja til ham selv.

Støttet til et syrisk Haandskrift, som nu er tabt, fortæller den armeniske Krønikeskriver fra det 6. Aarhundrede, Moses af Khorene, at den syge Konge Abgar Usjama i Edessa efter at have hørt om Jesu Undergerninger og den grumme Maade, de jødiske skriftlærde forfulgte og truede ham, sendte en betroet Mand med et saalydende Brev til Jesus i Jerusalem:

„Herre, jeg har hørt Tale om dig og de Helbredelser, du udøver. Du helbreder ikke med Safter og Rødder, men med dit Ord. Du giver de blinde deres Syn, du lader lamme gaa, du giver spedalske Renheden, og du faar døde til at høre, du udjager Djævlene, og du opvækker døde. Du helbreder med dit Ord alle dem, som lider, og dem, som er syge.

Efter at jeg har hørt Tale om disse vidunderlige Gerninger, som du har øvet, har jeg forstaaet og tror, at du er Gud,

en Søn af Gud, som er nedsteget fra Himlen og har fuldført alt dette.

Derfor retter jeg dette Bønskrift til dig, for at du skal komme til mig, saa at jeg kan tilbede dig og du helbrede mig fra mine Smerter og min Sygdom, eftersom jeg tror, at du har Magt dertil.

Jeg har ogsaa hørt sige, at Jøderne fører Klage mod dig, forfølger dig og vil dræbe dig. Jeg ejer en yndig, lille By, stor nok til os begge, hvor vi to kan leve fredeligt sammen.“

Jesus, der modtog Brevet i den jødiske Ypperstepræsts Gaard, sagde til Abgars Sendebud Anan: „Gaa, og sig din Herre, som har sendt dig til mig: lykkelig den, som har troet paa mig uden at have set mig; thi saadan er der skrevet om mig: de, som ser mig, tror slet ikke paa mig; men de, som ikke ser, de tror. Men som Svar paa din Bøn om at komme til dig, maa du vide, at nu er alt det fuldbrydet, hvorfor jeg er kommen her til Verden. Derefter vil jeg vende tilbage til min Fader, som har sendt mig; men naar jeg er ved hans Side, vil jeg sende dig én af mine Disciple, for at han kan helbrede dig og hele dit Folk med dig, og for at han kan føre Eder til det evige Liv. Maa din By være velsignet og ingen Fjende nogensinde tage den!“

Det fortælles saa, at Anan, der var Kunstner, malede Jesu Billede og bragte Budskab og Billede til Kongen, hvad der frydede Kongen meget.

Efter Jesu Himmelfart sendte Apostelen Thomas Thaddæus, en af de 72 Disciple, til Kong Abgar. Nu følger en Beretning om, hvordan Abgar helbredes af Thaddæus og bekender Troen paa Faderen og Sønnen. Saa følger Skildringen af Thaddæus' Forkyndelse for Abgar og hans Mænd, de ledendes Omvendelse og Folkets Kærlighed til ham og hans Lære. Siden sender Abgar Disciplen til sin Slægtning, Kong Sanadrug i Armenien, og her lider Thaddæus Martyrdøden, men stifter forud en kristen Menighed i Landet.

Hele denne Fortælling er en underlig Blanding af Digt og Sandhed. Det er en Legende, som er opstaaet paa Baggrund af stærkt sammenblandede Hændelser. „Abgar“ er et Fællesnavn for Edessas Konger, en Herskertitel som „Farao“ i

Ægypten. I Virkeligheden er det først den 9. Abgar i Edessa, som henved 200 Aar senere gaar over til Kristendommen; derved er Forvekslingen sket. Kristi Discipel, Thaddæus, er sammenblandet med en Biskop af samme Navn, der i Aaret 166 blev dræbt af en vis „Kong“ Sanadrug i et vist armenisk Omraade. Den gamle Legende slaar tilsidst over i rene Fantasier om et Brev fra Abgar til Kejser Tiberius med Bøn om haardt at straffe Jøderne for deres Mord paa Jesus og Kejserens Løfte om at lade dette ske, hvad der ogsaa udføres, ved at han lader et stort Antal jødiske Mænd af Anseelse henrette.

Men ud af denne Duftblomst i Legendedigtningen kunde det fremgaa, at Armenien meget tidligt har været i Berøring med den Livslære, der spirer op i disse Lande. Tertullian, der levede i det 2. kristne Aarhundrede, fortæller, at der i Armenien var mange kristne. Vejen for den kristne Lære har sikkert været Edessa; især syriske troende har været Budbringere her. Da omsider Tiridates II besteg Armeniens Trone omkring 260, var den kristne Lære vidt udbredt. Men i sit Vassalforhold til Rom, hvis Hjælp han havde behøvet haardt for mod Perserne at faa Kronen, maatte han bøje sig for Viljen dèr, og Kristenforfølgelserne i Romeriget kaldte blodigt Ekko frem fra de armeniske Bjærg.

For at forstaa Kristendommens fuldkomne Sejr i det fjerne Armenien, maa man tænke paa den stærke politiske Modvilje mod det af Avestalæren beherskede Persien, og dets fjendtligsindede Kongeæt. Under den voksende Uvilje mod persisk Væsen følte armenisk Aand sig draget mod vestlige Kulturstrømme. Hertil kom dette aandelige Skel, tydeligt, men i sin Grund uforstaaeligt, mellem Øst og Vest. Hellenisk Livssyn og derigennem Forberedelse til et mere personligt Forhold mellem Mennesket og dets Gudstro, havde efter Alexandertoget grebet

Sindene dybt ind i Forasien og taget som Tilhængere de,

hvis Naturs Undergrund var modnet til at taale *europæisk Tænkning*, taale at tage Ansvar for deres personlige Samvittigheds Liv og søge at handle derefter. Kristendommen blev det religiøse Skridt frem mod dette Krav. Intet syntes at love, at Tiridates skulde blive Kristendommens stærke Sværd i Armenien og siden hen af Kirken kaldes „hellig“. Han skildres som en vældig og modig Krieger. Legenden, Agathangelos („det gode Bud“), som det berømte Skrift om Kristendommens Indførelse i Armenien hedder, siger om ham: „Hans Aandepust sprængte Floddiger og standsede hvirvlende Vande.“ Diocletian, dengang Roms Kejser, forfulgte og afskyede de kristne; Tiridat fulgte efter og lod kristne i Mængde dræbe, siger Legenden.

Men en stor Personlighed blev Strømvenderen. Det var *Grigor*, kaldet *Oplyseren*, paa armenisk „*Liussavor*“. Efter ham fik Armeniens Kirke Navn til vore Dage: „den grigorianske.“

Tigranes, parthisk Prins paa Armeniens Trone.

Det fortælles, at Grigors Fader, Anak, der var af parthisk Udspring, paa Perserkongens Anstiftelse dræbte Kong Khosroes, Tiridates Fader, der ved sin Storhed vakte Avind i Ktesifon. Kongen tog det Løfte af sine Folk, før han ud-

aandede, at de skulde udrydde Morderen og hans hele Slægt. Det skete; kun Grigor, en Søn, undslap paa mærkelig Vis og bragtes til Kaisarie (Cæsaræa) i Kappadokien, hvor han opdroges hos en kristen, selv blev kristen og ægtede en kristen armenisk Fyrstinde. Efter at have faaet to Børn skiltes Ægteparret og gik hver til sin hellige Gerning, hun i Kloster, Grigor til Armenien, hvor Tiridates nu søgte at naa Magten. Grigor var fast besluttet paa at sone sin Faders Brøde ved at bringe Kristendommen til Landet.

Grigor naaede, uden at Kongen vidste, hvem han var, i høj Gunst hos ham og hjalp ham i Kampen mod Persien for at genvinde Tronen, hvad der med Roms Hjælp lykkedes. Men

snart vrededes Tiridates paa Grigor; thi denne vægrede sig ved at ofre til Folkets guddommelige Moder, Gudinden Anahit, under Festlighederne ved Kongekroningen. Det blev nu klart, at Grigor var kristen og trodsede Landets Guder, og Kongen fik da at vide, hvem Grigor egentlig var. Da rasede han mod Sønnen af sin Faders Morder og efter gruelige Pinsler for at tvinge ham til at ofre, men forgæves, lod han den halvdræbte, af utallige Saar blødende Mand kaste i et dybt, underjordisk Hul ved Kongeborgen Artasjåt, for at han kunde dø i Elendighed mellem giftigt Kryb. Men Grigor døde ikke, i 13 Aar bevarede Gud ham ved gode Menneskers Hjælp.

Nu fortælles der en sygelig opspændt Historie om romerske Kristenkvinders Flugt for en vellysten Kejser, der vilde en Nonne som sin Medhustru, den skønne Rhipsime af fornemt romersk Blod. Med Klosters Priorinde og sine Medsøstre flygtede Rhipsime til Armenien. Kongen fik Bud fra Rom at gribe og dræbe hendes Ledsagere, men sende hende tilbage. Men hendes himmelske Skønhed gjorde den voldsomme Tiridat lysten. Han vilde selv besidde hende. Hun vægrede sig saa kraftigt og fortvivlet, at Kongen blev tvunget tilbage, og i ubændigt Raseri lod han hende og alle hendes kristne Veninder dø en skrækkelig Død. Men en nedværdigende Sygdom greb nu Kongen og alle hans Omgivelser, de blev som Vildsvin, lig Nebucadnezar, og ingen kunde redde dem af deres Vanvid. Da huskede Kongens Søster gennem en Drøm paa Grigor, maaske havde han kunnet hjælpe; men alle forstod, at han forlængst var død i sin underjordiske Brønd. Der sendtes dog Bud til Fængselsvogteren og se! Grigor levede, da de kaldte ned til ham. Han blev draget op, fæl at se og sort som Kul var han; men han badedes og klædtes og stod snart for Kongen, der som et Vildsvin foer ud af Sivene bedækket af Skarn, og med den skumfyldte Tryne rodede han i Jorden. I 66 Dage lærte Grigor Kongen og hans forgjorte Mænd om Jesu Liv og Lære og hans Kærlighed.

I 66 Dage sad de om ham som Dyr, men med menneskelig Forstaaelse, saa de fuldt ud kunde fornemme, hvor svært de havde syndet. Rørende fortælles det, hvordan Grigor begravede

de hellige, mishandlede Jomfruer, over 70, bar hver til Graven. Intet Klædebon var godt og fint nok til at svøbe dem, derfor slog han dem ind i deres egne blodige og sønderrevne Særke. Omsider ruedes Kongen, den onde Aand i Svineham forlod ham, og han gik af fuldt Sind over til den ny Lære. Mærkelig var den stadige og inderlige Deltagelse i Overgangen til og Kampen for den nye Tro, Kongens Hustru, Asjka, og hans Søster Khosrovidukht viste.

Det har været svært i hele denne forvirrede Mark af Blomster og Ugræs, af Digtning og Minder at finde lidt af Virkeligheden. Det er vel saa, at en eller anden rystende Begivenhed i Tiridats voldsomme Liv, en svær Konflikt, der har bragt ham ud af Fatning, har ladet ham trænge til sin kloge, fromme Raadgiver fra unge Dage, den af ham selv martrede og dødsdømte Grigor. Græske Forfattere fra 5. Aarhundrede siger, at Armeniens Konges Omvendelse skyldtes et Mirakel. Miraklet har saa været „den dødes“ Opstandelse. Kongens Forfærdelse og Ærefrygt overfor disse ukendte Kræfter, der havde bevaret den dræbte, bøjede hans Sind til at lytte, og derved skete Omvendelsen.

Med en Kraft som Tiridat ved sin Side tog Grigor nu fat paa at kristne det barbariske Land. Som en europæisk Korsridder, barnlig-plump, huggede Kongen løs paa det hedenske Væsen, paa Templer og Altre og alle, der vilde værne dem. Det blev et vældigt Udryddelsestog over det hele Armenien, selv om Legendene fortæller, at Guderne forsvaredes af deres trofaste, saa blev alle Hedningenes Hærskarer til Skyggehære af Dæmoner, der jages væk ved Lyden af de kristne Sange, medens Templerne gik i Brand, blot Grigor gjorde Korsets Tegn foran dem; Luerne slog ud af Korset, han bar, som træhøje Flamme og tændte. Anahits, Astliks, Vahakns, Dirs og Ormuzds Altre forsvandt.

Alle de ødelagte og brændte Templer og Altre omgaves af hellige Hegn, og paa Tomten plantedes det sejrende Kors; thi endnu var Grigor en menig, uindviet kristen og kunde ikke vie Kirker ind, ikke tage en Stilling som Prælat.

Men da besluttede Kongen at udnævne Grigor til Ypperstepræst over det hele Land, og han sendte ham til Kaisarie.

Dér fik Grigor den apostoliske Indvielse af Exarken Leontios, og i pragtfuldt Optog, i gylden Karm, forspændt med hvide Muldyr, vendte han tilbage. Mange armeniske Fyrster og adelige fulgte ham i Hestevogne og med Bannere og Stridsmænd. I Gave til det nykristnede Land havde Grigor de hellige Relikvier af Martyrbiskoppen fra Sebaste (c. Aar 305).

Paa Guds Bud, siger Legenden, standsede Grigor nærved Eufratfloden, og her ved det Sted nord for Taurusbjergene, som hed Kisane, ødelagde han de tre hedenske Templer for Armeniens Hovedguder, Hovedofferaltret i Landet, og her byggedes og indviedes det første Kapel og siden en Kirke i Kristenhedens nye Erobring, og Relikvierne gemtes her.

Det fortælles, at dengang de tre Templer med de kostelige Afgudsbilleder sank i Grus, og Offerpræsterne omkom, skreg Dæmonerne, der i skarevis flyede derfra: „Vel kan I jage os herfra; men de skal *aldrig* faa Fred eller Ro, der vover at slaa sig ned her!“ Denne frygtelige Forbandelse blev til Virkelighed. Det kristne Armenien fik aldrig Fred.

Det menes nu, at det navnkundige Kloster Surp Karapét med sine Bygninger og Gaarde dækker det gamle Tempelsted. Det ligger nogle Mil nord for Sletten Musj (Taron).

Mange Storfolk og adelige og 190.000 af de smaa Hedninger døbttes i de 20 Dage, Grigor blev her (1).

Senere, hvornaar ved man ikke bestemt, rejste Grigor, paa-staa det, paa Arakssletten, faa Mile fra Ararats Bjærg, der vældig hæver sig i Synskredsen, den Kirke, der skulde blive Armeniens Hovedarne for religiøst og aandeligt Liv i det Hele, *Etjmiadzin*, udlagt: „Den enbaarnes Nedstigning.“

En Legende fortæller nemlig, at her, hvor Jorden havde drukket de ædle kvindelige Martyrers Blod, Rhipsimes og hendes Klostersøstres, steg selve Kristus ned og signede Stedet. Dér byggedes Kirken over de hellige Levnninger, og nær ved knejsede snart Mindekirken for Jesu Besøg: „Mair ekeghesi Surp Etjmiadzin“ (Moderkirken, det hellige Etjmiadzin). Herfra skulde, Aarhundrede efter Aarhundrede trods Blod og Rædsler, trods Sammenstyrtninger og politiske Omvæltninger Armeniens aandelige Lys udgaa, klarere eller mattere, ofte blafrende og svagt, men aldrig helt slukket. Til denne Kirke knyttedes snart et Kloster, og i mange Aarhundreder senere hen i Tiden raadede herfra Armeniens kirkelige Overhoved, Katholikos, som han kaldtes.

Etjmiadzin blev Kongeborgen uden Konge, Hovedstaden uden Rigsstyrelse, Fæstningen uden Vaaben og Værge.

At drive Kristendommen ind i et Bjærgland som Armenien,

var et vældigt Værk. Til næsten alle Sider var Landet omgivet af fjendtlige, barbariske Hedningefolk, selv var det splittet op i indbyrdes stridende Stammer og i Hænderne paa en voldsom, selvisk Adel, der var angst for al Afhængighed. Folkets egen Tro, overfyldt af Sagn og Naturmyther af truende og frygtelig Art, hver Dal med sine Guder og Djævla, de stærke Strømme af fremmed Lykkelære, de store Gudekræfter og Navne, der fra de mægtige og lykkeligere Statssamfund bag Grænserne var sivede ind, alt har stridt imod. Kun en Kæmpeskikkelse som Tiridates, der plantede Kristendommen med sit Sværd og værgede den som en Erobring, kunde fra første Færd give den Fodfæste og vække den Ærefrygt for en ny Kraft, mægtigere end alle andre, der overvandt Barbarens Frygt og Mistillid til det ukendte.

Grigors utrættelige Evne til materielt at underbygge den aandelige Sejr, har støttet her. Han rejste Kirker og Altre for den ny Gud og forstod at fremlukke Viljen til at tjene denne. Han drev frem af Jorden en væbnet Garde om Korset. De hedenske Tempelers Rigdom brugtes til Grundlag for den kristne Kirke, hvert styrtet Offeralter blev et smykket Bedestæde, hver Tempelskat en Kuppel over en Kirke. Landsbyer og Kvæg, som havde tilhørt de døde Guder, blev nu den levende Guds Eje. Over 12.000 Landhuse med Jorder, der kunde stille 5470 Ryttere og 3807 Fodsoldater, blev den unge Kirkes Værn, saadan bestemte Grigor.

Men Grigor kaldte ogsaa et aandeligt Værn tillive. Han lod Tiridat befale, at Børn rundt om fra Landet skulde sendes til ham for at blive underviste i den nye Lære; især forlangtes klogelig, at Hedningepresterens Børn skulde møde. De blev delte i Hold; nogle lærte syrisk, andre græsk, og de fik aarlig Løn. Selv forkyndte Grigor Kristendommen i Folkets Sprog, det armeniske; men endnu var de armeniske Skrifttegn ikke opfundne, og det er vist tvivlsomt, om der har været nogen Bog til paa armenisk skrevet med fremmede, græske eller persiske, Bogstaver, selv om noget tyder derpaa. I Statens Styrelse brugtes, hvor Skrift gjordes nødig, vist udelukkende persisk.

For en Tid stod det kristnede Armenien helt ene. I Romerriget, hvis Vassal den armeniske Konge skulde være, harmedes den antikristne Statsstyrelse over Tempelødelæggelserne og de haarde Forfølgelser af de gamle Guddommes Tilhængere, og romerske Legioner søgte at tvinge Tiridat til at ændre sin Optræden. Ogsaa i Persien fandt de forfulgte Hedninger Øre, og saa længe der endnu var et aabenlyst eller hemmeligt hedensk, maaske rettere *avestisk*, Parti, og det rakte højt op i det armeniske Samfund de første Tider, havde Persien denne Hage i Armeniens Kød. Især efter at Romerriget selv gled over til Kristendommen (330) forstod de persiske Konger Faren ved Kristendommens Sejr i Armenien, som nu truede med helt at glide bort fra deres Indflydelse.

Men i det Hele ændredes Armeniens politiske Stilling ikke stort ved Religionsskiftet. Den var bestemt af Landets skæbnesvangre Leje; det maatte og skulde blive selve Strømhvirvelstedet i øst-vestligt Sammenstød, kun en utænkkelig indre Kraft eller en fuldkommen Sammensmeltning med den sejrende Stormagt kunde ændre dette. Men Landets sønderhuggede Natur og dets stridige Storherrer umuliggjorde indre Kraft og derfor virkelig Tillid til Armenien som Forbunds-fælle og gjorde armenisk Politik til en Kastebold for ydre og indre Vinde.

Langt dybere blev den Indflydelse, Kirkens Sejr fik paa de indre Forhold. Grigors vældige Personlighed, der som en Ildstøtte har lyst gennem Armenierfolkets Historie, rejste en ny Trone i Landet. Ved Siden af det vaklende, af Misundelse og Rænker omgivne Kongedømme staar nu Patriarkens Stol, høj og prægtig, kun Gud selv over den. Den Lykke, Armenien havde, at kunne kalde en hel Række af værdige, til Tider storslaaede Skikkelser til at klæde denne store Post, har givet den en urokkelig, ærefrygtindgydende Stilling i det armeniske Folks Følelse. Kongedømmet styrtede hundrede Aar efter Tiridates Død, og efter faa og haabløse Tilløb til dets Genoprettelse forsvandt det. Patriarken, Katholikos, sad og sidder endnu urokket i Anseelse gennem mere end 1600 Aar. 159 er Tallet paa Armeniens Ypperstepræster, en Kæde næsten uden Afbrydelse fra Grigor til Dagen i Dag.

Det armeniske Folk fik i Patriarkatet sit nationale Samlingsmærke, og hvis noget har hjulpet til at holde armenisk Nation levende, har gjort, at den aldrig har opgivet sin Sjæl, da er det denne aandelig-religiøse Følelse, dog at være én Hjord under én Hyrde; hvor splittet og blødende den stakkels Hjord end har været og i Ulves Vold, Hyrden kaldte dog og kaldte paa Modersmaalet, kaldte til Samfølelse og nyt Haab.

For Armeniens ydre Stilling blev denne Tid afgørende. De Forsøg, Kongemagten, styrket ved sit Forbund med Kirken, gjorde paa at tøjle den stridige og ofte forræderske Storadel, hidførte en bølgende Forbitrelse i dens Kreds, Oprør og Hærgningstog, og Kongen svarede; hele Slægter ryddedes ud, som Manavaz og Orduni, senere Kamsarakan næsten til Bunds; men det lykkedes ikke at udhamre en stærk Centralmagt; thi de oprørske kunde altid finde Hjælp hos de udenlandske Fjender. Bjærgenes vilde Kløfter og Persernes Sværd holdt Sygdommen ulmende.

De Fyrster, der efter Tiridates beklædte Tronen, var ude af Stand til at benytte den kostbare Tid. Vaklende som hidtil mellem Rom og Persien havde de af Stamfaderens Blod kun hans Sanselighed og Grumhed, uden at staa fast i Forbund med Kirken, ja ofte i bitter, hæslig Strid med dens øverste Fører, der stadig i de Dage var Ætlinge af Grigor, svajede de hid og did, og over deres Svaghed brødes de romerske og persiske Bølger og skyllede ødende ind over Armenien.

Det blev inde i Landet nærmest en Kamp mellem Storadelsslægterne Mamikon, der støttede Romermagten, men først og sidst var Kæmper for Armeniens Frihed, og Artzruni, der for egen Sikkerhed, thi deres Omraade laa under Persiens Sværd, støttede sig til dette Rige. Roms Magt var en Tid lang vigende, det var i Brydningsaarene, hvor Romeriget laa i Krampe før den endelige Sprængning, og efter Kejser Julian Apostatens Nederlag og Død mod Perserne sluttede hans Efterfølger Jovian en ydmygende Fred med Kong Sjâpur (364), og Armenien overlodes til sin Skæbne. Dets Konge, Arsják, blev fanget af Perserne og henrettet, hans tapre Feltherre Vassak Mamikon levende flaaet og hans

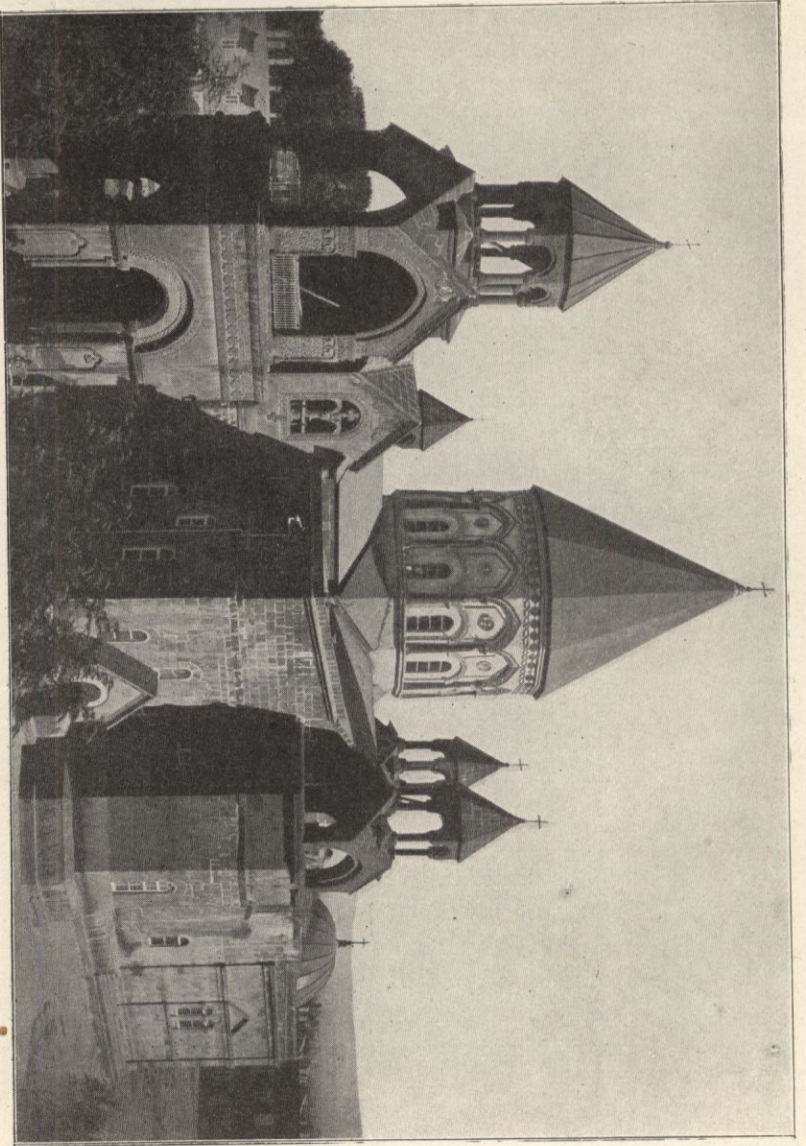
Legeme naglet til Fængslets Port. Den nationaltsindede Adel fortsatte Krigen i Aarevis fra Bjærgkløft til Bjærgkløft, og Armenien blødte. Sjåpur lod de store Byer ødelægge og Titusinder af Mennesker uden Hensyn til Køn eller Alder myrde; mange slæbtes til Persien som Fanger.

Romerne greb atter ind i Haab om at kunne drive Perserne ud af Landet; men af Mistillid til Kongen, den tøjlesløse Papek, fangede den romerske Feltherre ham ved Svig og lod ham dræbe, og endelig søgte Romerne, trætte og mismodige, en mere varig Overenskomst med Sassanideriget. Kejser Theodosius var kommen til Magten i Østrom, og med ham enedes Perserkongen om at standse al Krig og dele Armenien (384). Den større østlige Del blev persisk, den mindre vestlige romersk, det vilde nu sige byzantinsk; det var det gamle Lille-Armenien, Eufratlandene, der skiltes fra. En Linie, der i vore Dages Geografi kan skildres saaledes, delte Armenien: Fra Bjærgene østen for Karin, vore Dages

Erzerum, over Bingölhøjderne til Eufratdalen, over Taurusbjærgene langs Floden Batmansu til Tigris i Syd; Edessa og Amida (nu Urfa og Diarbekir) blev byzantisk, alt Landet i øst persisk. En romersk Landgreve blev Regent i det byzantinske Omraade. I den persiske Del taaltes endnu i 40 Aar de arsacidiske Underkonger, saa kastedes de til Side, og det persiske Armenien blev et almindeligt Satrapi, styret af en saakaldt marzpan (428).

Historikerne er enige om at se det skæbnesvangert ulykkelige i dette Skridt fra Østroms Side: Opgivelsen af et kraftigt Armenien under romersk Overstyre. Dermed var Rigets Porte knuste, Vejene aabne. Østroms Grænse mod Fremtidens Islam brødes itu, og Følgerne blev frygtelige.

Модеркикен i Eymiazhin.

V.

DEN ARMENISKE KIRKE

Den Form for Kristendom, der oprindeligt vandt det armeniske Folks Tilslutning, var forskellig fra den, som senere Tiders Teologi og Kirkeudvikling fæstnede. Den ældste kristne Lære i disse Bjerge har uden Tvivl været stærkt i Sammenhæng med den syriske Kristentro. Den saa, som den forkætrede Patriark Nestor siden formede det, paa Kristus som et syndefrit Menneske, der først optoges som Guds Søn ved Johannes' Daab.

I selve Grigor Oplyserens Lære er der Minder herom, og den Kendsgerning, at Armeniens kristne fejrer Kristi Fødsel og Daab paa samme Dag, Epifaniasdagen, den 19. Januar efter ny Kalender (armenisk 6. Januar) viser, hvilken Vægt den gamle armeniske Kirke har lagt paa Jesu Daab. I de ældste kirkelige Helligdagslister optoges slet ikke Jesu Fødsel.

Hele denne Kamp for at bevare Jesus som sandt Menneske, indtil Gud optog ham som sin Søn, har rodfæstet sig som Tro i de ældste kristne Egne, Syrien, Mesopotamien, og gik med den syriske Mission videre til Persien, Indien og Kina.

Døberen Johannes staar højt i Armeniens Kirke. Relikvier fra ham blev af Grigor bragt til Landet, og der er et meget stort Antal af Klostre og Kirker, som bærer hans Navn (Karapet paa armenisk).

Men tidlig er Armeniens Kirke af sin stærke Nabo, Romerkirken, bleven ført ind i den nikæanske Strøm.

Armeniens Kirke var ikke en Kvist paa den græske Kirkes Gren. Den Indvielse, som de fire næstfølgende Patriarker af Grigors Æt fik hos Exarken i Kaisarie, har intet at gøre med et Lydighedsforhold til Romerkirken; det var kun en ren formel Indvielse, en Signen til Gerningen hos en ældre, fornemmere Kirkehøvding. Den armeniske Kirke udviklede sig

meget hurtigt selvstændigt. Allerede den 6. Katholikos indviedes i Armenien. Tidlig indførtes armenisk Sprog i Litanien og hele Gudstjenesten. Græsk Sprog fik aldrig Foden indenfor, syrisk brugtes i den ældste Tid.

Grigors Æt dannede, saa langt den rakte i lige Linie, Kirkens Dynasti; efter Zaháks Død (c. 440) valgte en Kirkeforsamling, hvor ogsaa Lægmand havde Sæde, hans Efterfølger. Omsider gled Valgretten over til Kirkens Biskopper.

Det er let gennemskueligt, hvordan den armeniske Kirkes Lære om Kristi Personlighed udviklede sig. Til Kirkeconciliet i Nikæa 325 sendte Armenien sin Tillidsmand, en Søn, Aristakes, af selve Grigor, der var for gammel og allerede havde trukket sig tilbage til Klosterliv. Her blev som dogmatisk Grundlag for Armeniens Kirke Kristi Enhed med Gud slaet fast. Armeniens Kirke fulgte ogsaa Conciliet i Konstantinopel 381, der bestemte, at Helligaanden var ens beskaffen med de to andre guddommelige Personligheder; men sammen med den byzantinske Kirke fastholdt den armeniske, som alle de østlige Kirkegrene, at Helligaanden ene udgik fra Faderen. Det blev siden den dogmatiske Aarsag til Romerkirkens Udskillelse, at den for sig vedtog, at ogsaa fra Sønnen „filioque“ udgik Helligaanden. Da senere Striden om Jesu Kristi sande Natur opstod, vedtoges af alle Kirker *Enheden i hans Natur*. Det var det tredie Kirkeconcil i Efesos 431, der her skilte sig fra Nestors Lære om de to Personligheder; Nestor led ikke Udtryk som „Gudmenneske“ eller „Gudsmoder“. Efesos fordømte Nestor. Det Møde slog fast, at Gudnaturen var den altovervejende.

Hermed laa den armeniske Kirkes dogmatiske Grundlag fast. Det var den alexandrinske Trosformel: „*En enig Natur i det kødeliggjorte Ord*.“ Men Armenierne skyede Eutyches vidtgaende Forklaring, at Kristi Legeme ikke var af Jomfru Maria, men af guddommeligt, ukrænkelig Art, der kun vandrede gennem Maria.

Pave Leo I greb ind overfor denne Yderlighed og fastslog, at Kristus var én Person, men med to Naturer, altsaa dobbelt Bevidsthed. Denne Løsning vedtoges paa det 4. Kirkeconcil i Khalcedon 451 saaledes: „Kristus er, hvad hans Guddomsnatur vedkommer, ét med Faderen; hvad hans

Menneskenatur vedkommer, er han ét med os, men syndefri. Denne ene og samme Kristus er erkendt som to Naturer, uadskilleligt forenede, men dog særskilte.“ Dette skulde være Troen, og den blev tvunget igennem.

Der var intet Sendebud for Armenien i Khalcedon. Det var den bitreste Forfølgelsestid i Landet, hvor Perserne truede med at udrydde arménisk Kristendom med Ild og Sværd. Der var andet end dogmatisk Strid at fylde Sindene med. Siden har Armenien aldrig været til at rokke fra Efesos-bekendelsen, hvorunder de Tusinder af Martyrer døde, og Armenien reddede sin kristne Tro.

I sit Trisagion (Trehelligheden) fastslog Armeniens Kirke sit Standpunkt: „O Gud! hellige Gud, mægtige Gud, evige Gud, du, som blev korsfæstet for os!“ Denne Formel blev slaaet fast som Armeniens Standpunkt paa Kirkemødet i Vagharsjapat (det senere Etjmiadzin) 507. Derefter er den armeniske Kirke i den katholske Verden anset for en kættersk Kirke og Tilhænger af Eutyches. Det blev Østroms Standpunkt overfor Armenien, skønt det var et urigtigt og lumpent Grundlag som Anklage; thi Eutyches fordømtes ogsaa af Armeniens Kirke.

Men i Virkeligheden laa Sagen noget anderledes. Det var Grækerkirkens Anneksionslyst, dette statsliggjorte Kirkevæsen, der i Byzans formedes til sin Ypperlighed, som stødte mod armenisk Selvstændighedsvilje. Dette Byzans, der forkyndte, at Statens Raaderum gik saa langt, som Grækerkirken havde Fæste, maatte faa en uforsonlig, vagtsom Modstander i det armeniske Kristenfolk. Thi hvis nogen Egenskab, ond eller god, alt som den virkede, har kendetegnet det armeniske Folk, saa er det en stejl Personlighedsfølelse og ubøjelig Selvvilje. Dens Udspring fra Landets sære Natur, fra de uophørlige Kampe og blodige Ofre for at værne Hjem, Tro og Frihed er forklarlig, skønt undertiden en sørgelig Egenskab; thi ingen Fornuft, ingen rimelig Følelse har kunnet overvinde denne Trang til et metallisk Hegn om sin Særskilthed. Østroms hvileløse Herskesyge, Armeniens usmidige, stejle Modstand ødelagde i Kimen den Drøm, at det nu kristne Armenien i Forbund med Grækerne kunde have

dannet en ubrydelig Vold mod den fælles Fjende Persien, senere Islams Verden.

Meget snart søgte den armeniske Kirke et apostolisk Grundlag, ja, ikke tilfreds med den maaske sande Overlevering om de ældste Forkyndere, Apostlene Thomas og Thaddæus som Grundlæggere, har siden kirkelig Iver og digterisk Legende flettet et levende Hegn om den Paastand, at Kirken i Armenien ejer sin egen, langt mer end apostoliske Oprindelse, at den stammer fra selve Kristenhedens Grundlægger. Sagnet om Kristi Nedstigning, dér hvor Armeniens Moderkirke blev bygget, er den mægtigste Blomst i dette Gærde. De ældste Forfattere, som Faustus og Agathangelos, kendte ikke dette Sagn. For dem var Grigors første Kirke paa Offerstedet, Astisjat, nær Euftrat, Moderkirken. De første Patriarker havde deres vidunderskønne Ejendom her og boede her. Først langt senere under Kampen mod Byzans opstod Mindet om Kristi Indvielse, og Etjmiadzins Cathedral blev den sande Moderkirke.

Allerede i det 4. Aarhundrede havde Armeniens Kirke en ledende Kraft som Patriarken *Nerses*.

Faustus fra Byzans giver en malende Skildring af den Maade, Krigeren Nerses bliver „valgt“ til Patriark. Som et Billede paa Skik og Sæd i „det kristne“ Armenien følger her en Oversættelse.

„Nerses, denne unge Mand af høj og slank Skikkelse og med rigt og bølgende Haar, bar en kostelig og fin Klædning, stod bag Kongen og havde i Haanden det kongelige Sværd, som var af Staal og indesluttet i en gylden Skede og fæstet ved et Bælte, prydet med Perler og kostelige Stene.

Paa én Gang gav den hele Forsamling sig til at raabe med høj Røst: „Det er Nerses, som skal være vor Hyrde!“ Efter at have hørt dette Raab, afslog Nerses at modtage en Stilling, som han ikke var værdig til. Men Forsamlingen gav ikke efter og vedblev at raabe i Kongens Nærværelse: „Ingen uden han skal være vor Hyrde, kun han maa komme i Højsædet!“ Men han, paa Grund af sin store Ydmyghed, ansaa sig selv for uværdig til en saadan Hæder, og han traadte frem og gav usandfærdige Meddelelser om sin egen Person, idet han beskyldte sig selv for Uret og Synder, som han aldrig havde øvet. Hele Flokken og selv Kongen gav sig til at le højt ved at høre paa ham, især da han saaledes bagvaskede sig selv. Imidlertid gentog de Soldater, der var til Stede, som med én Røst højt og lydeligt: „Lad dine Synder komme over os og vore Børn; men overtag du din Oldefaders, Grigor Oplyserens Hverv og fornøyn hans Patriarkat mellem os!“ Eftersom han ikke vidste, hvad han skulde svare paa disse Ord, gav han sig til at dadle Krigsfolkene: „I er uretfærdige og urene Mennesker; derfor er det, at jeg ikke vil være Eders Hyrde. Jeg kan ikke tage paa mig Eders Synder, jeg er ikke uretvis, jeg vil ikke taale Eders Ondskab. Ja, i Dag holder I af mig; men det er hen i Vinden; i Morgen vil I hade mig, og I vil se paa mig som Eders Fjende; thi jeg vil for Eder blive en tung Kølle, som I kalder ned over Eders Hoveder. Lad mig derfor leve mit stakkels Liv, syndefuldt som det er, uden yderligere Bekym-